

Kansallispuistoverkoston matkailullinen luokittelu

Ashley Selby, Tuija Sievänen, Marjo Neuvonen, Leena Petäjistö,
Eija Pouta ja Jenni Puustinen

Metlan työraportteja / Working Papers of the Finnish Forest Research Institute -sarjassa julkaistaan tutkimusten ennakkotuloksia ja ennakkotulosten luonteisia selvityksiä. Sarjassa voidaan julkaista myös esitelmiä ja kokouskoosteita yms.

Sarjassa ei käytetä tieteellistä tarkastusmenettelyä. Kirjoitukset luokitellaan Metlan julkaisuominnassa samaan ryhmään monisteiden kanssa.

Sarjan julkaisut ovat saatavissa pdf-muodossa sarjan Internet-sivuilta.

<http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/>
ISSN 1795-150X

Toimitus

Unioninkatu 40 A
00170 Helsinki
puh. 010 2111
faksi 010 211 2101
sähköposti julkaisutoimitus@metla.fi

Julkaisija

Metsäntutkimuslaitos
Unioninkatu 40 A
00170 Helsinki
puh. 010 2111
faksi 010 211 2101
sähköposti info@metla.fi
<http://www.metla.fi/>

Tekijät Selby, Ashley, Sievänen, Tuija, Neuvonen, Marjo, Petäjistö, Leena, Pouta, Eija & Puustinen, Jenni			
Nimeke Kansallispuistoverkoston matkailullinen luokittelu			
Vuosi 2007	Sivumäärä 41	ISBN ISBN 978-951-40-2067-4 (PDF)	ISSN 1795-150X
Yksikkö / Tutkimusohjelma / Hankkeet Vantaan toimintayksikkö / Metsien monimuotoisuuden turvaamisen keinot ja yhteiskunnalliset vaikutukset / 3420			
Hyväksynyt Paula Horne, tutkimusohjelman johtaja, 30.11.2007			
Tiivistelmä <p>Raportissa identifioidaan kansallispuistoryhmiä, jotka ovat yhtenäisiä vetovoimatekijöiltään ja virkistyspalveluiltaan, ja joita yhdistää ympäröivien kuntien matkailupalveluiden ja matkailullisten vetovoimatekijöiden ja sosio-ekonomisen kehityksen samankaltaisuus.</p> <p>Kansallispuistot luokiteltiin luonto-ominaisuuksien mukaan neljään eri tyyppiin: suo-, metsä-, vesi ja maisema- ja tunturi ja/tai maisematyypeihin. Lisäksi kansallispuistot luokiteltiin virkistyspalvelujen (matala, keskitaso ja korkea taso) perusteella. Kansallispuistojen luonto-ominaisuuksien ja palvelutason avulla muodostettiin puistoluokkia, joissa on ko. ominaisuuksiltaan samankaltaiset puistot.</p> <p>Kansallispuistoja ympäröivät kunnat luokiteltiin matkailupalvelujen tarjonnan, vapaa-ajan asumisen ja maaseutuvetovoiman perusteella seuraaviin ryhmiin: maisema-loma-asutuksen kuntaryhmään, luontomatkailun kuntaryhmään, kulttuurihistorialliseen kuntaryhmään, loma-asutuksen ja matkailupalvelujen kuntaryhmään ja ei matkailullista suuntautumista kuntaryhmään. Kunnat luokiteltiin myös sosioekonomisen kehitystason perusteella: kaupunkimaiset kunnat, kasvukunnat, maaseutukunnat ja taantuvat kunnat.</p> <p>Kansallispuistojen ja kuntien luokitukset yhdistettiin edelleen neljäksi ryhmäksi, jotka kuvaavat kansallispuistojen ja niitä ympäröivien kuntien matkailullista suuntautumista.</p> <p>Raportissa keskustellaan yhdistetyn luokittelun perusteella, onko kansallispuistoon kohdistuvilla kävijävirroilla havaittavaa vaikutusta ympärillä olevien kuntien elinvoimaisuuteen, eli miten kansallispuiston ja kuntien muodostama kokonaisuus näkyy alueelle suuntautuvassa matkailussa.</p> <p>Tuloksia voidaan hyödyntää ennen kaikkea arvioitaessa kansallispuistoon tukeutuvan matkailun kehittämisedellytyksiä sekä kansallispuistojen palvelujen kehittämistä. Tutkimuksessa kehitettyä luokittelumenetelmää voidaan soveltaa myös muissa vastaavanlaisissa ongelmanasetteluissa.</p>			
Asiasanat kansallispuisto, kansallispuistoluokitus/typologia, kuntaluokitukset, matkailuelinkeino, matkailupalvelut			
Julkaisun verkko-osoite http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2007/mwp061.htm			
Tämä julkaisu korvaa julkaisun			
Tämä julkaisu on korvattu julkaisulla			
Yhteydenotot Ashley Selby tai Tuija Sievänen, Metsäntutkimuslaitos, Unioninkatu 40 A, 00170 Helsinki Sähköposti ashley.selby@metla.fi , tuija.sievanen@metla.fi			
Muita tietoja			

Sisällys

Esipuhe.....	5
1 Johdanto.....	6
1.1 Suojelualueet ja niiden virkistys- ja matkailukäyttö osana maaseutua	6
1.2 Suomen kansallispuistot ja niiden kävijät	8
1.3 Kansallispuistoja ympäröivät alueet.....	11
2 Luokittelut suojelualueverkoston arvioinnissa	13
2.1 Suojelualueiden luokittelun taustaa.....	13
2.2 Alueellisten luokittelujen taustaa	14
3 Aineisto ja menetelmät.....	15
3.1 Kansallispuistojen luokittelu	15
3.2 Ympäröivien kuntien luokittelu.....	16
3.3 Kansallispuisto- ja alueluokituksen yhdistäminen	17
4 Kansallispuistojen ja ympäröivien kuntien luokittelut	17
4.1 Kansallispuistojen luokittelu	17
4.1.1 Luokittelu kansallispuiston luontotekijöiden mukaan.....	17
4.1.2 Luokittelu kansallispuiston virkistyspalveluiden mukaan	18
4.1.3 Kansallispuistojen luokittelu sekä luonnonolosuhteiden että virkistyspalvelujen tason perusteella	18
4.2 Kansallispuistoja ympäröivien kuntien luokittelu	20
4.2.1 Luokittelu matkailupalvelujen tarjonnan, vapaa-ajan asumisen ja maaseutuveto-voiman perusteella	20
4.2.2 Luokittelu sosio-ekonomisen kehitysasteen perusteella	23
5 Yhteenveto kansallispuistojen ja niitä ympäröivien alueiden luokitteluista	25
6 Johtopäätökset	29
Kirjallisuusviitteet.....	31
Liitteet.....	35

Esipuhe

Kansallispuistot ovat laajuudeltaan ja suojeluarvoiltaan merkittäviä suojelualueita. Kansallispuistojen merkitystä lisää se, että ne toimivat myös virkistyksen lähteenä ja matkailukohteena. Kansallispuistoihin kohdistuva matkailu on kasvava trendi kaikkialla. Kasvavat kävijävirrät merkitsevät potentiaalisia asiakkaita myös kansallispuiston ympäristössä toimiville matkailuyrittäjille. Niinpä kansallispuistojen oletetaan tukevan syrjäseutujen matkailuelinkeinoja ja ympäröivien kuntien positiivista kehittymistä. Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin yhtäaikaan sekä kansallispuistoja että niitä ympäröiviä kuntia. Tavoitteena oli selvittää, voidaanko erilaisten luokittelujen avulla löytää yhteyttä kansallispuistojen vetovoimatekijöiden, kävijävirtojen, ympäröivien kuntien matkailun voimavarojen ja yleisen elinvoimaisuuden välille

Tutkimus on tehty Vantaan tutkimusyksikössä Suojelualueet ja maaseudun elinvoimaisuus -tutkimushankkeessa. Hankkeessa tutkitaan palvelutarjonnaltaan, luonnonolosuhteiltaan ja myös toimintaympäristönsä suhteen toisistaan poikkeavien kansallispuistojen ja niitä ympäröivän maaseudun vuorovaikutuksia. Tämä tutkimus oli myös esivaihe jatkotutkimuksille, joissa kansallispuistoihin kohdistuvan matkailun taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia ympäröivään maaseutuun tarkastellaan tapaustutkimusten avulla. Hanke on osa tutkimusohjelmaa Metsien monimuotoisuuden turvaamisen keinot ja yhteiskunnalliset vaikutukset (TUK).

Tutkimusraportin ovat laatineet kaikki kirjoittajat yhdessä. TUK-tutkimusohjelman johtaja Paula Horne antoi tutkimusraporttiin arvokkaita parannusehdotuksia sekä hyväksyi tutkimusraportin julkaistavaksi. Raportin on taittanut Maija Heino. Parhaimmat kiitokset heille.

17. 12. 2007

Ashley Selby

Tutkimushankkeen vetäjä

1 Johdanto

1.1 Suojelualueet ja niiden virkistys- ja matkailukäyttö osana maaseutua

Luonnonsuojelu on noussut merkittäväksi maankäyttömuodoksi viime vuosikymmeninä. Suomessa on monipuolinen luonnonsuojelualueverkosto, joka on perustettu mm. soiden, lehtojen, lintuvesien ja vanhojen metsien suojelua tai tutkimusta varten. Useita suojeluohjelmia on toteutettu sekä valtionalueilla että yksityismailla. Valtioneuvosto on hyväksynyt seitsemän luonnonsuojeluohjelmaa: kansallis- ja luonnonpuisto-ohjelman 1979, sekä soiden 1979–1981, lintuvesien 1982, harjujen 1984, lehtojen 1989, rantojen 1990 ja vanhojen metsien suojeluohjelmat 1993. Suojelualueverkostoa täydentävät Natura 2000-verkosto ja suunnitteilla oleva Etelä-Suomen metsien monimuotoisuusohjelma (METSO). Suojelualueet jakautuvat Suomessa hyvin epätasaisesti, sillä yli kolme neljäsosaa suojellusta metsämaasta ja myös pinta-alaltaan suurimmat kansallispuistot sijaitsevat Pohjois-Suomessa (Horne ym. 2004). Kansallispuistoja on tällä hetkellä (2007) 35. Luonnonsuojelun saama vahva asema luonnonvarojen käytössä viittaa yhteisesti hyväksytyyn käsitykseen ja yhteiskunnan odotuksiin, että suojelun hyödyt ylittävät siitä aiheutuvat haitat ja kustannukset.

Suojelualueiden perustaminen yhteiskunnan hallinnoimiksi alueiksi on ollut perinteinen suojelukeino, jolla on omat vahvuutensa. Yhteiskunnan hallinnoimilla alueilla on mahdollista sovittaa virkistyskäyttö ja suojelu yhteen niin, ettei suojeltava kohde vahingoitu virkistyskäytön kuluttavasta vaikutuksesta. Toisaalta yhteiskunnan toimin voidaan suojelualueen palvelurakenteita kehittää niin, että alueesta tulee vetovoimainen ulkoilijoille ja matkailijoille. Suojelualueen sulkeminen kokonaan yleisöltä suojeluarvojen turvaamiseksi vähentäisi suojelusta saatavia sosiaalisia ja taloudellisiakin hyötyjä. Kansallispuistojen asema suojelualueverkostossa on erittäin merkityksellinen niiden laajan pinta-alan, merkittävien ja monipuolisten suojeluarvojen sekä myös virkistysarvojen takia. Kansallispuistojen perustamislainsäädännössä mainitaan retkeilykäyttö yhtenä merkittävä käyttömuotona. Matkailun tarpeita otetaan huomioon mm. kieltämällä paikallisten metsästys matkailualueiden läheisyydessä tai turvaamalla perinteisten matkailutoimintojen jatkuvuus (esimerkkeinä Kolin, Pallas-Yllästunturin ja Pyhä-Luoston kansallispuistot; Metsähallitus 2002, Metsähallitus 2004).

Maaseutu on kokenut viime vuosikymmeninä suuria muutoksia. Maaseutu on autioitunut ja työpaikat ovat kadonneet erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomessa. Myös maatilojen lukumäärä on vähentynyt oleellisesti. Ennen EU-jäsenyyttä Suomessa oli yli 100 000 maatilaa ja nykyisin niitä on enää noin 70 000 (Niemi ja Ahlstedt 2006). Suojelupäätöksestä riippuen myös suojelualueiden luonnonvarat jäävät kokonaan tai osittain pois perinteisten, luonnonvaroja aineellisesti hyödyntävien elinkeinojen käytöstä. Tästä syystä suojelualueiden toteuttaminen on kauan herättänyt vastustusta erityisesti metsänomistajien keskuudessa (Paloniemi ym. 2006).

Suojelupäätös rajoittaa perinteistä luonnonvarojen käyttöä raaka-aineen lähteenä, mutta toisaalta se saattaa luoda myös uusia mahdollisuuksia esimerkiksi palvelujen tuottamiselle. Myös maaseutuväestön monipuolistunut koulutus ja osaaminen mahdollistavat suojelualueiden kävijävirtojen hyödyntämisen ja uusien elinkeinojen kehittämisen perinteisten tilalle. Suojelualueet ovat veto-voimaisia virkistys- ja matkailun kohteita (Eagles 2004). Suomessa kuten muuallakin, suojelualueiden matkailu- ja virkistyskäyttöön liittyvien palveluelinkeinojen kehittämistä tarjotaan korvaavaksi elinkeinomahdollisuudeksi maaseudun väestölle (Ohjelma luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi 2002). Ainakin matkailukeskusten kehittymisellä Lapissa on todettu olevan positiivisia (talous)vaikutuksia kuntatasolle saakka, joskaan vaikutukset eivät ole

näkyneet kovin voimakkaasti kuntien talous- ja väestökehityksessä (Kauppila 2004). Kauppila (2000, 2001) on tutkinut myös matkailun ja aluekehityksen välistä suhdetta ja todennut, että pelkästään matkailun kehittyminen ei kuitenkaan ole riittänyt maaseutualueiden taantumiskierteen lopettamiseen. Matkailun vaikutuksesta maaseudun ja syrjäisten alueiden kehitykseen on esimerkkejä esimerkiksi Skotlannista (Getz 1981, 1986) ja Itävallasta (Kariel ja Kariel 1992, Kariel 1998) sekä Ranskasta ja Sveitsistä (Donnert ja Light 1996, Gilg 1991, Zimmermann 1995). Laajalti asiaa on käsitellyt Pearce ym. (1996). Suomessa tätä on tutkinut esimerkiksi Järviluoma (Järviluoma 1993, 1997). Matkailukeskusten kehittymisellä on myös todettu olevan myönteisiä sosiaalis-taloudellisia vaikutuksia toimintaympäristöön (Kauppila 2004).

Yhteiskunnan kannalta on olennaista tietää, mitkä tekijät tekevät suojelualueista vetovoimaisia käyntikohteita ja ohjaavat kävijöiden valintoja ja miten kaupunkilaisten mielenkiinto suojelualueita ja maaseutuympäristöä kohtaan voidaan kääntää maaseudun elinvoimaisuuden ylläpitoon ja parantamiseen. Suojelualueilla kävijät ovat suuri potentiaalinen maaseutumatkailun asiakasryhmä. Toisaalta kysymys on pitkälti siitä, miten maaseudun yrittäjät ja muut toimijat kykenevät tuotteistamaan maaseudun kulttuurin, maisemien ja sosiaalisen ympäristön vetovoiman ja arvot niin, että suojelualueille tulevat kävijät ohjautuvat ympäröivän maaseudun yritysten asiakkaiksi ja vuorovaikutukseen maaseudun asukkaiden kanssa.

Metsien suojelu tai suojelualueiden perustaminen saattaa toimia alueella tekijänä, joka muuttaa kehityksen suunnan joko positiiviseen tai negatiiviseen suuntaan, tai ainakin nopeuttaa tai hidastaa kehitystä. Metsien suojelu saattaa viestiä maaseudun väestölle joko elinvoimaisuuden hiipumisesta tai uusista monimuotoisen maaseudun mahdollisuuksista. Positiivinen kehitys voi johtua siitä, että suojelualue luo uuden identiteetin alueelle ja suojelualueen virkistyskäyttö tuo mukanaan kävijävirtoja. Nämä kävijävirrat saattavat luoda mahdollisuuden uudelle yritystoiminnalle. Taustaoletuksena tässä esitutkimuksessa onkin se, että vaikka suojelualueiden perustaminen rajoittaa perinteistä luonnonvarojen hyödyntämistä ja vie jopa työpaikkoja lähiympäristöstä, saattavat suojelualueiden kävijävirrat vaikuttaa suojelualueita ympäröivien alueiden sosio-ekonomiseen kehitykseen, niin että maaseutualueiden autioituminen ainakin hidastuu (Eisto 2004).

Tässä tutkimuksessa keskitytään kansallispuistoverkoston. Kansallispuistot ovat suojelualueverkoston erityisalueita, sillä ekologisten suojelutavoitteiden lisäksi kansallispuistoille on annettu myös kulttuurin suojelun ja kansalaisten hyvinvoinnin edistämisen tavoitteita kuin myös elinkeinotukeen liittyviä tavoitteita. Kansallispuiston odotetaan tukevan mm. syrjäseutujen matkailuelinkeinoa. Kansallispuisto on tärkeä matkailullinen vetovoimatekijä, ja tarjoaa virkistyspalveluja sekä yksittäiselle matkailijalle kuin myös matkailuyrittäjien käyttöön. Kiinnostavaa onkin tarkastella, miten kansallispuistoverkoston virkistys- ja matkailukäyttö heijastuu puistoja ympäröivien kuntien kehityksessä.

Tutkimuksen tavoitteena on toisaalta luokitella *Suomen kansallispuistot niiden virkistyspalvelutarjonnan ja vetovoimatekijöiden* perusteella sekä toisaalta luokitella *niitä ympäröivät kunnat niiden matkailupalvelutarjonnan ja maaseutuvetovoimaan liittyvien ominaisuuksien, eli matkailun voimavarojen ja sosio-ekonomisen kehityksen* perusteella. Näin identifioidaan kansallispuistoryhmiä, jotka ovat yhtenäisiä vetovoimatekijöiltään ja virkistyspalveluiltaan, ja joita yhdistää ympäröivien kuntien matkailupalveluiden ja matkailullisten vetovoimatekijöiden sekä sosio-ekonomisen kehityksen samankaltaisuus. Puistoryhmiä peilataan puiston ikään ja kävijämäärään. Näin voidaan arvioida puiston kehityshistorian ja palvelurakenteen sekä palvelurakenteen ja käytön intensiteetin yhteyttä.

Raportissa keskityttiin ensin kansallispuistojen sisäisiin ominaisuuksiin, joita ovat luonnonolosuhteet ja palvelurakenne, ja niiden avulla muodostettiin ominaisuuksiltaan samankaltaisten puistojen puistoluokkia. Seuraavaksi tarkasteltiin, minkälaisissa toimintaympäristöissä erilaiset kansallispuistot sijaitsevat eli tutkittiin myös kansallispuistoja ympäröivien kuntien ominaisuuksia. Tämä toteutettiin luokittelemalla kansallispuistoja ympäröivät kunnat niiden matkailun voimavarojen ja sosiaali-taloudellisten ja demografisten ominaisuuksien perusteella. Kolmanneksi yhdistettiin kansallispuistojen vetovoimatekijöihin perustuvat luokittelut ja ympäröivien kuntien luokittelut, ja arvioitiin, kuinka vetovoimatekijät tukevat toisiaan, liittyvätkö eri vetovoimatekijät yhteen vai esiintyvätkö ne toisistaan riippumattomina.

Yhdistetyn luokittelun perusteella arvioitiin sitä, kuinka palvelurakenne, puiston historia ja nykyinen käyttö nivoutuvat toisiinsa. Lisäksi pohdittiin matkailupalveluiden kehittämisen mahdollisuuksia ja hyötyjä erityyppisissä kunnissa. Yhdistetyn luokittelun perusteella arvioitiin, sijaitsevatko kansallispuistot kunnissa, joissa puistoon tukeutuvan matkailuelinkeinon kehittäminen voisi tarjota merkittävän sysäyksen kunnan väestön ja elinkeinorakenteen positiiviseen kehitykseen.

Tutkimuksen tuloksia käytetään myös jatkotutkimuksissa tapaustutkimuskohteiden valinnan perusteena. Jatkotutkimuksissa on tarkoituksena tutkia luonnonolosuhteiltaan, palvelutarjonnaltaan ja myös toimintaympäristönsä suhteen erilaisia kansallispuistoja, ja syventää kuvaa kansallispuiston ja ympäröivän maaseudun vuorovaikutuksesta.

1.2 Suomen kansallispuistot ja niiden kävijät

Vanhimmat kansallispuistot perustettiin 1938, toinen erä puistoja perustettiin 50-luvulla. Kolmas perustamisaalto synnytti kansallispuistoja erityisesti Etelä-Suomeen 1990-luvulla. 2000-luvulla on puistoja laajennettu erityisesti yhdistämällä vanhoihin puistoihin laajoja alueita valtionmaita. Lemmenjoen kansallispuisto (perustettu v. 1956) on Suomen suurin kansallispuisto, ja se on myös Euroopan laajimpia tiettömiä ja asumattomia metsäerämaita. Vuonna 2007 yhteensä 35 kansallispuiston (kuva 1) yhteispinta-ala oli 8 818 km².

Suomen kansallispuistoihin tehtiin yli miljoona päiväkäyntiä tai luontomatkaa vuonna 2005. Käyntimäärät ovat kasvaneet viimeisten kymmenen vuoden aikana voimakkaasti (taulukko 1, Metsähallitus 2006). Taulukosta 1 näkyy, kuinka käyntimäärät vaihtelevat puistojen välillä olleen pienimmillään 2 500 ja suurimmillaan 300 000 (vuonna 2005). Korkeimman kävijämäärän puistot sijaitsevat pääosin Pohjois-Suomessa (taulukko 1). Noin joka viides työikäinen suomalainen käyttää valtionalueita, kuten kansallispuistoja ja erämaa-alueita, luonnossa virkistäytymiseen (Pouta ja Sievänen 2001). Muutamien eteläsuomalaisten kansallispuistojen kävijätutkimusten perusteella vuodelta 2006 voidaan arvioida, että kansallispuistoissa pääosa (65 %) on päiväkävijöitä, jotka viipyvät puistossa keskimäärin 4 tuntia (Metsähallitus 2007b). Kolmasosa kävijöistä on matkailijoita, jotka yöpyvät joko puistossa (yöpyjistä noin kolmas osa) tai puiston läheisyydessä (yöpyjistä kaksi kolmasosaa). Matkailijat viipyvät puistossa keskimäärin 2,4 päivää. Noin 40 % kävijöistä on päiväretkellä eivätkä siis yövy puistossa tai lähialueilla. He viettävät aikaa puistossa tai sen tuntumassa keskimäärin 4,7 tuntia (Metsähallitus 2007b). Yleisemmin luontomatkoja tarkasteltaessa on todettu, että valtion alueille tullaan kauempaa ja viivytään kauemmin kuin muilla alueilla (Pouta ja Sievänen 2002). Useimmat kävijät ovat käyneet samassa kansallispuistossa keskimäärin 8,1 kertaa viimeisten viiden vuoden aikana, mutta 41 % vieraillee puistossa ensimmäistä kertaa.

Taulukko 1. Metsähallituksen hallinnassa olevien kansallispuistojen käyntimäärät 2000–2005. Lähde: Metsähallitus.

Kansallispuisto	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Helvetinjärvi	32 000	32 000	32 000	32 000	32 000	32 000
Hiidenportti	9 000	7 300	8 000	7 500	7 700	10 000
Isojärvi	8 000	7 000	8 000	8 000	9 000	8 000
Itäinen Suomenlahti	16 000	15 000	18 000	15 000	15 000	16 000
Kauhaneva-Pohjankangas	6 000	6 000	6 000	6 000	6 000	6 000
Kolovesi	4 000	4 500	5 000	6 000	6 000	6 500
Kurjenrahka	15 000	20 000	20 000	20 000	20 000	25 000
Lauhanvuori	28 000	28 000	30 000	25 000	27 000	27 000
Leivonmäki				4 500	7 000	10 000
Lemmenjoki	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000
Liesjärvi	25 000	25 000	15 000	15 000	16 000	25 000
Linnansaari	25 000	27 000	27 500	28 000	28 000	28 000
Nuukio	80 000	100 000	100 000	100 000	100 000	110 000
Oulanka	145 000	143 000	162 000	165 000	173 000	173 500
Pallas-Ounastunturi ¹			98 000	125 000	125 000	
Pallas-Yllästunturi ²						300 000
Patvinsuo	15 000	15 000	15 000	15 000	20 000	14 000
Perämeri	10 000	10 000	6 500	7 200	7 200	2 500
Petkeljärvi	15 000	15 000	17 000	17 000	17 000	17 500
Puurijärvi-Isosuo	22 000	22 000	15 000	15 000	15 000	17 000
Pyhä-Häkki	12 000	11 000	11 000	11 000	11 000	9 000
Pyhä-Luosto ²						95 000
Pyhätunturi ³			35 000	25 000	25 000	
Päijänne	8 000	8 000	8 000	8 000	10 000	12 000
Repovesi				65 000	65 000	65 000
Riisitunturi	10 000	6 000	6 000	7 000	7 000	7 000
Rokua	30 000	28 000	24 000	24 000	20 000	20 000
Saaristomeri	40 000	40 000	60 000	80 000	80 000	60 000
Salamajärvi	8 000	7 000	7 000	7 000	9 000	10 000
Seitseminen	37 000	37 000	37 000	40 000	40 000	40 000
Syöte	30 000	30 000	25 000	24 000	34 000	33 500
Tammisaaren saaristo	22 000	22 000	24 000	20 000	20 000	23 000
Tiilikjärvi	5 000	5 000	6 000	6 000	7 000	6 500
Torransuo	10 000	15 000	20 000	20 000	20 000	20 000
Urho Kekkonen	150 000	150 000	150 000	160 000	160 000	165 000
Valkmusa	6 000	6 000	6 000	5 000	5 000	6 000
Käyntimäärä yhteensä	833 000	851 800	1 012 000	1 123 200	1 153 900	1 410 000
Kansallispuistoja yhteensä ⁴	30	30	32	34	34	34
Käyntimäärä keskimäärin	27 767	28 393	31 625	33 035	33 938	41 471

¹ Pallas-Ounastunturin kansallispuisto yhdistettiin Ylläs-Aakenuksen suojelalueeseen ja perustettiin Pallas-Yllästunturin kansallispuisto

² Perustettu 2005

³ Pyhätunturin kansallispuisto ja Luoston alue yhdistettiin ja perustettiin Pyhä-Luoston kansallispuisto

⁴ Listasta puuttuu Kolin kansallispuisto, jota hoiti ja hallinnoi Metsäntutkimuslaitos. Siellä oli 120 000 käyntiä vuonna 2005.

Kuva 1. Suomen kansallispuistot.
Lähde: Metsähallitus 2005.

Kansallispuistojen matkailijoista pääosa tulee kotimaasta, mutta kansainvälisten matkailijoiden osuus on ollut kasvussa. Kotimaisia kävijöitä on 92 % ja kansainvälisiä matkailijoita on 8 %. Vaihtelu eri puistojen kesken on suurta, sillä suosituimmista puistoista joka kolmas kävijä on ulkomaalainen, ja muissa puistoissa kävijät ovat kotimaisia luonnossa liikkujia (Metsähallitus 2007b).

Tyypilliset valtionalueilla ulkoilevat suomalaiset ovat keskimääräistä korkeamman koulutuksen saaneita ja työskentelevät muita useammin toimihenkilöinä. Esimerkiksi Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kävijöistä 70 %:lla oli korkeakoulu- tai opistotasoinen tutkinto (Huhtala 2006). Alueiden käytön määrää puolestaan lisää henkilön itäsuomalaisuus tai asuminen yli 100 000 asukkaan kaupungissa, kotitalouden pieni koko ja vapaa-ajan runsaus. Kävijät käyttävät myös enemmän aikaa ja rahaa valtion alueella käyntiin verrattuna käynteihin kuntien ja yksityisten alueilla (Koskela ym. 2002, Pouta ym. 2004).

Valtion suojelu- ja retkeilyalueilla kävijät ovat yleensäkin aktiivisia ulkoilun harrastajia. Kävijät harrastavat mm. kalastusta, maastohiihtoa ja erävaellusta useammin kuin muiden omistajaryhmien

alueilla käyvät (Koskela ym. 2002, Pouta ym. 2004). Kosketus luontoon ja toisaalta mahdollisuus olla toisten ihmisten kanssa ovat tärkeimpiä hyvinvointivaikutuksia virkistäytyessä valtionalueilla. Tyypillisesti kansallispuistoissa käydään pienissä ryhmissä perheen tai ystävien kanssa. Kansallispuistoissa käynnin motiiveissa painottuvat luontokokemukset, mutta myös omien rajojen kokeilu, haasteet ja jännitys tulevat esiin varsinkin erämaisilla alueilla (Sokka 2006, Koskela ym. 2002, Pouta ym. 2004).

Kävijöitä on tyypitelty käyntimotiivien sekä ulkoilu- ja matkailukäyttämisen perusteella (Sievänen 2001). Näin on luotu kuva siitä, minkälaisia kävijäsegmenttejä kullakin alueella vierailee. Kansallispuistoissa kävijöistä on löydetty mm. seuraavanlaisia tyyppejä: 1) *ulkoilija* tai *retkeilijä* tai *harrastaja*, joka korostaa käyntimotiivinaan ulkoilun harrastamista eli yleensä luonnossa liikumista ja oleskelua; 2) *luonnon arvostaja*, joka korostaa luontokokemusta, 3) *sosiaalinen kävijä*, jolle muut ihmiset ovat tärkeitä ja 4) *puistoon tutustuja*, joka on tullut puistoon tutustuakseen uuteen paikkaan tai nähtävyyteen. Tyypittelyn avulla on havaittu myös käyntimotiivien taustalla olevia puiston ominaisuuksiin ja palvelutarjontaan liittyviä vetovoimatekijöitä: puisto tarjoaa harrastusmahdollisuuksia, nähtävyyksiä sekä mahdollisuuden luontokokemuksiin ja sosiaaliseen yhdessäoloon.

Suojelualueille tulevista kävijävirroista koituvia taloudellisia hyötyjä ympäröiville alueille (aluetaloudellisia vaikutuksia) voidaan arvioida kävijöiltä kerättävien kävijäprofiili- ja rahankäyttötietojen avulla. Näitä tietoja kerätään Suomen kansallispuistoista nykyään systemaattisesti Metsähallituksen kävijätutkimuksilla (Rauhala ym. 2002). Esimerkiksi Huhtalan (2006) tutkimuksessa Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kävijöistä osoitti, että rahan käytössä on huomattavia eroja kesäkaudella ja talvikaudella. Talvikauden kävijät käyttivät vuonna 2003 keskimäärin 257 euroa kansallispuistossa ja sen lähialueilla. Kustannuksista 65 % kohdistui majoitukseen ja 30 % ruokailuihin: Kesäkävijän kulut alueella olivat keskimäärin 128 euroa, josta majoitukseen meni 53 % ja ruokailuihin 38 %. Talvimatkailija viipyi alueella keskimäärin 7 vuorokautta ja kesämatkailija 4–5 vuorokautta.

Suojelualueisiin kohdistuvat aluetaloudelliset tarkastelut ovat kansainvälisestäkin nousseet tärkeään rooliin suojelualueverkostojen yhteiskunnallisten vaikutusten arvioinnissa. Huhtalan tutkimus (2006) Pallas-Ounastunturin kansallispuistosta osoitti, että luontomatkailun aluetaloudelliset vaikutukset työllisyysvaikutuksineen ovat paikallisesti mittavat ja antavat positiivisen kuvan luonnon virkistyskäyttöön perustuvan matkailun taloudellisista ja sosiaalisista vaikutuksista. Tuloksia ei voida kuitenkaan suoraan yleistää kaikkiin kansallispuistoihin, sillä puistot eroavat sijainniltaan, kävijämääriltään ja vetovoimatekijöiltään huomattavasti. Etelä-Suomessa kansallispuistojen merkitys ympäröivän kunnan tai kuntien taloudessa on todennäköisesti heikommin havaittavissa verrattuna suurien Pohjois-Suomen matkailukeskusten läheisiin kansallispuistoihin, mutta paikallistasolla ts. kylätasolla tarkasteltuna vaikutus voi olla merkittävä.

1.3 Kansallispuistoja ympäröivät alueet

Kansallispuistot sijaitsevat useimmiten maaseudulla. Osa Etelä-Suomen kansallispuistoista sijaitsee kuitenkin lähellä suuria asutuskeskuksia ja kaupunkeja. Maaseudulla sijaitsevien puistojen ympäristö on useimmissa tapauksissa kokenut samanlaisen rakennemuutoksen kuin muukin suomalainen maaseutu. Voimakkaat demografiset muutokset ovat siten nähtävissä myös kansallispuistojen sijaintikunnissa (taulukko 2). Poikkeuksen tekevät kuitenkin kansallispuistot, jotka sijaitsevat voimakkaan kasvun alueilla Etelä-Suomessa.

Taulukko 2. Kansallispuistoja ympäröivien kuntien väestönmuutokset vuosina 1990–2003.

Väestönmuutokset vuosina 1990–2003 kansallispuistokunnissa	Kansallispuisto
Väestönkasvu, %	
15,0 tai enemmän	Nuuskio, Tammisaaren saaristo
5,0 – 14,9	Kurjenrahka, Torronsuo
0,0 – 4,9	Liesjärvi
Väestökato, %	
0,0 – 4,9	Itäinen Suomenlahti, Lemmenjoki, Pyhä-Häkki, Repovesi, Rokua, Valkmusa
5,0 – 9,9	Hiidenportti, Kauhaneva-Pohjankangas, Koli, Lauhavuori, Linnansaari, Oulanka, Perämeri, Puurijärvi-Isosuo, Päijänne, Seitsemisen, Urho Kekkonen
10,0 – 14,9	Helvetinjärvi, Leivonmäki, Pallas-Yllästunturi, Saaristomeri, Tiilikkajärvi
15,0 tai enemmän	Isojärvi, Kolovesi, Patvinsuo, Petkelejärvi, Pyhätunturi, Riisitunturi, Salamajärvi, Syöte

Maaseudun väestönkehitys poikkeaa taajama-asutusalueiden väestönkehityksestä. Maaseutu on autioitunut, kun kuolleisuus maaseudulla on ollut jo kauan syntyvyyttä suurempaa ja myös muuttoliike on ollut negatiivista. Maaseudun muuttotappio on johtunut ennen kaikkea 15–29-vuotiaiden nuorten erittäin voimakkaasta poismuutosta (Palttila ja Niemi 1999, Nivalainen ja Haapanen 2002, Keränen 2004).

Myös väestörakenteet poikkeavat selkeästi maaseudulla ja taajama-asutusalueilla toisistaan. Maaseudulla, yli 65-vuotiaiden osuus on suurempi kuin taajama-asutusalueilla. Myös työvoimaan kuuluvien osuus työikäisistä on maaseudulla alhaisempi kuin taajamissa. Sekä ikääntyminen että työvoiman osuus heijastuvat huoltosuhteeseen (alle 15-vuotiaat ja yli 64-vuotiaat suhteessa 15–64-vuotiaisiin). Huoltosuhde koko maassa oli 0,5 vuonna 2000 ja vaihteli kunnittain 0,4 ja 0,9 välillä (Nivalainen ja Haapanen 2002).

Liikerytysten toimipaikkojen määrä asukasta kohti on ollut suunnilleen samalla tasolla maaseutumaisissa ja kaupunkimaissa kunnissa. Maaseutumaisien alueitten tyypillisenä piirteenä on kuitenkin ollut pienempien toimipaikkojen korkeampi suhteellinen osuus. Yritys- ja toimipaikkarekisteriin rekisteröidyistä pienyrityksistä yhteensä noin kolmannes toimii maaseudulla. Vuonna 2002 maaseudun pienyrityksiä oli yhteensä noin 65 000. Vaikka koko maassa pienyritysten lukumäärä on kasvanut, alueiden erilaistuminen on ollut nopeaa (Niemi ja Ahlstedt 2005). Viime vuosituhannen loppupuolella pendelöinnin merkitys maaseudulla asuvien työllisyysasteen ylläpitäjänä kasvoi nopeasti (Palttila ja Niemi 1999).

Palveluala kokonaisuudessaan on kasvanut maaseudulla voimakkaasti. Se on suurin yksittäinen toimiala maaseudulla (Niemi ja Ahlstedt 2005). Rekisterien mukaan maaseudulla on noin 3 200 ilman maatilakäytäntää toimivaa matkailu-, majoitus- ja virkistyspalveluja tarjoavaa yritystä ja yhteensä noin 2 100 matkailua harjoittavaa monialaista tilaa. Näiden lisäksi tilastoinnin ulkopuolella toimii yrityksiä, joiden ympärivuotiseksi majoituskapasiteetiksi arvioidaan noin 30 000 vuodepaikkaa. (Niemi ja Ahlstedt 2005). Vaikka lähes puolet tilastoitujen majoitusliikkeiden lukumäärästä on sijoittunut maaseutumaisiin kuntiin, vain vajaa kolmannes yöpymisistä on tapahtunut niissä. Tämä on johtunut maaseudun majoitusliikkeiden pienestä koosta (Palttila ja Niemi 1999). Myös kesäasutus on vaikuttanut maaseudun palvelurakenteeseen. Kolme neljästä kesäasukkaasta sijoittuu maaseutumaisiin kuntiin (Palttila ja Niemi 1999).

Maatalouden rakennemuutos on edennyt Suomessa nopeasti. Aktiivitulojen määrä on laskenut ja niiden keskipinta-ala on kasvanut jatkuvasti. Kun ennen vuotta 1995 Suomessa oli vielä yli 100 000 aktiivivilaa, on niitä nykyisin enää noin 70 000. Näistä noin 23 000 harjoittaa sivuelinkeinoja. Tärkein sivuelinkeino liittyy palvelusektoriin (Niemi ja Ahlstedt 2005). Kaksi kolmesta aktiivivilasta sijaitsee maaseutumaisessa kunnassa (Palttila ja Niemi 1999).

Vaikka maaseudun yleiset kehityslinjat ja rakennemuutos ovat leimaa-antavia, on maaseutu kuitenkin monimuotoista. Maaseudun rakenteen monimuotoisuus tulee voimakkaasti esille, kun asiaa tarkastellaan pienemmällä aluetasolla. Edes väestökato ei kosketa koko maaseutua vaan huomattavalla osalla maaseutua tapahtuu myös väestönkasvua. Nämä maaseudun yleiset kehityslinjat heijastuvat siis myös kansallispuistojen ympäristöön. Kansallispuistoja ympäröivien kuntien luonnetta tarkastellaan tarkemmin niiden luokitusten yhteydessä (luku 4.2).

2 Luokittelut suojelualueverkoston arvioinnissa

2.1 Suojelualueiden luokittelun taustaa

Suojelualueiden historia, luonnonolosuhteet, palvelutarjonta ja saavutettavuus vaihtelevat. Osalla alueista matkailu ja siihen liittyvät palvelut ovat vakiinnuttaneet asemansa. Osa alueista on uusia ja niillä palvelurakenne on kehittymätöntä. Suojelualueiden ominaisuustietoa voidaan jäsentää ja tiivistää sekä alueita arvioida luokittelujen avulla.

Suojelualueiden ja muidenkin luontoalueiden luokittelu on paljon käytetty menetelmä, kun on haluttu tarkastella esimerkiksi suojeluarvoja. Luokittelujen avulla on jaettu alueita vyöhykkeisiin ja rajattu suunnittelun tarpeisiin. Luokittelujen pohjalta on luotu hoitostrategioita ja ohjeistuksia (Coclin ym. 1990, Priskin 2001, Ananda ja Heath 2002). Suojelu- ja erämaa-alueita on luokiteltu aiemminkin tarkoituksena tuottaa tietoa alueen hallinnoinnin avuksi, kuten suojeluarvojen ja ympäristön laadun arviointiin tai pääsymaksujen hinnoitteluun (Cocklin ym. 1990, Ananda ja Herath 2002, Deng ym. 2002). Sen sijaan käyntimäärien ja alueen ominaisuuksien välinen tarkastelu ei ole ollut keskeisellä sijalla, vaikka sen avulla voitaisiin identifioida puistojen vetovoimatekijöitä.

Klassinen luokittelu resurssipohjaisiin ja kysytään perustuviin alueisiin on käytetyin ja tunnetuin (Clawson ja Knetsch 1966). Paljon käytetty on myös suojelu- ja virkistysalueiden luokittelujärjestelmä Recreation Opportunity Spectrum (ROS), jossa virkistysmahdollisuuksia tarkastellaan sekä kysyntä- että tarjontatekijöiden avulla. ROS:n tarjontatekijöitä ovat alueen luonto-ominaisuudet ja palvelurakenne sekä hallinnon ja hoidon rakenteet ja käytännöt (Driver ym. 1987, Clark ja Stankey 1979). Luonnonvarojen luokittelua matkailun kannalta on tehnyt Priskin (2001), joka käytti muuttujina luonnon nähtävyyksarvoja, saavutettavuutta, matkailua tukevaa infrastruktuuria ja ympäristön laatua ja kuluneisuutta. Coclin'n ja kumppaneiden (1990) tutkimuksessa luonnonvarojen ja historiallisen resurssien arviointiin käytettiin muuttujina maisema-arvoja, virkistysmahdollisuuksia ja luonnonsuojeluarvoja. Kaikissa näissä luokitteluissa on käytetty pääasiassa puistoalueen ominaisuuksia, mutta puistoa ympäröiviä alueita ei ole tarkasteltu.

Kansallispuistojen kysyntään vaikuttavat sekä kysyntä- että tarjontatekijät. Tässä tutkimuksessa keskitytään tarkastelemaan tarjontatekijöitä. Tarjontatekijöillä tarkoitetaan virkistyskäyttöä tukevia resursseja, niin luonnon resursseja kuin ihmisen tuottamiakin. Useiden luonnonolosuhteisiin liittyvien tekijöiden voidaan olettaa vaikuttavan kansallispuiston suosioon käyntikohteenä.

Kirjallisuudessa käytettyjä käsitteitä ovat yleinen vetovoimaisuus (Formica 2002) ja ympäristön laatu (Pendleton 1994). Kävijän odotusten voidaan olettaa täyttyvän todennäköisimmin, jos kohde on monipuolinen, harvinainen tai ainutlaatuinen (Deng ym. 2002). Erityisesti vesielementin läsnäolon (Vuoristo 1998, Gunn 2002) ja maisema-arvojen (Cocklin ym. 1990, Hanink ja White 1999, Gonnerman ym. 2001) on todettu parantavan kohteen vetovoimaisuutta.

Toinen keskeinen tarjontatekijä on kansallispuiston tarjoama infrastruktuuri. Virkistyskäyttöä tukevia palveluita ja rakenteita tarvitaan luonnon vetovoimaisuuden säilyttämiseksi ja harrastusmahdollisuuksien turvaamiseksi (Priskin 2001, Cocklin ym. 1990). Noin puolelle kävijöistä puiston tarjoamat palvelut ovat tärkeä kohteen valintakriteeri (Gonnerman ym. 2001). Esimerkiksi leiriytymismahdollisuuksien ja vesien virkistyskäyttöön liittyvien palveluiden (Mills ja Westover 1987) sekä pitkien reittien (Huhtala ym. 2004) on todettu lisäävän puistojen suosiota.

Puiston ympäristön matkailupalveluilla on myös vaikutusta puiston kävijämääriin (Machlis ja Field, 2000). Onkin tärkeää ymmärtää puistokäyntiin liittyvä tarjonta kokonaisuutena, johon kuuluvat myös puistoa ympäröivien kuntien tuottamat palvelut kuten majoitus- ja liikennöintipalvelut (Eagles ja McCool 2002, Gunn 2002). Ympäröivien alueiden kilpailevat tai täydentävät ulkoilumahdollisuudet, kuten muut puistot tai retkeilyreitit, voivat vaikuttaa käyntimääriin (Clawson ja Knetsch 1966, Loomis 2004). Tosin kansallispuistojen tapauksessa muiden lähellä sijaitsevien kansallispuistojen ei ole todettu vaikuttaneen käytön laajuuteen (Hanink ja White 1999).

2.2 Alueellisten luokittelujen taustaa

Suomessa on vuosien varrella tehty useita kuntaluokitteluja. Niiden tavoitteena ei ole kuitenkaan ollut kuntien matkailullisten voimavarojen arviointi. Ensimmäisen vaikuttavan luokituksen teki Riihinen (1965). Siinä identifioitiin teollistuva yhteiskunta ja sen mukanaan tuoma eriarvoisuus. Riihisen lähestymistapa tuolloin oli innovatiivinen ja se toimi esimerkkinä useille luokituksille sen jälkeenkin (esim. Järveläinen 1971, Hahtola 1973, Tauriainen ja Koivula 1973, Kuitunen ja Siirilä 1985, Selby 1980, Varmola 1987). Yhteinen elementti näissä luokituksissa oli se, että kaikkien taustalla oli Myrdalin (1957) kasautumisteoria.

Myrdalin teoria perustuu tasapainoteorian hylkäämiseen. Tasapainoteorian mukaan häiriö talouselämässä synnyttää vastareaktion, jonka seurauksena tasapaino voidaan jälleen saavuttaa. Taloussystemin, joka ei ole stabiilissa tilanteessa, oletetaan muuttuvan stabiiliksi. Myrdalin kasautumisteoria hylkää tämän vastareaktion ja sitä seuraavan itsekorjausmekanismin. Myrdalin mukaan sosiaalitaloudellinen muutos ei siis tuota vastamuutoksia, vaan se tuottaa tekijöitä, jotka edelleen vahvistavat muutosta. Tämä muutosprosessi voi pysähtyä, jos poliittiset päätökset tai muut ulkopuoliset tekijät pysäyttävät kehityssuunnan ja sen jälkeen antavat uusia impulsseja, jotta kasvua voi tapahtua.

Teorian mukaan yhteiskunnan voimakas taloudellinen kasvu kasautuu suppeille alueille. Tämän taloudellisen kasvun lisäksi alueille kasautuvat myös taloudellisten mahdollisuuksien hyväksikäyttöön kannustavat sosiaaliset arvot. Nämä taloudellisen laajenemisen keskuskeskukset vaikuttavat ympäristöön kahdella tavalla. Leviämisvaikutusten alueelle heijastuu kasvukeskuksista vaikutuksia, jotka hyödyttävät väestö- ja teollisuuskeskuksia ympäröivää maaseutua. Supistumisvaikutusten alueet sitä vastoin kärsivät kehityksestä kasvukeskuksissa, joihin pääoma ja parhaiten koulutettu väestökin keskittyvät. Toisen alueen taloudellista kasvua seuraa toisen alueen taloudellinen taantuminen, kun resurssit siirtyvät kasvualueelle taantuma-alueelta. Useimmiten taantuma-

alueet ovat perinteisiä maaseutualueita, joilla sosiaalinen normit rajoittavat itsenäistä toimintaa (Tönnies 1957, Rogers 1968).

Uudemmat alueelliset luokitukset perustuvat hyvinvointikonsepteihin (esim. Siirilä ym. 1988, Keränen ym. 2000, Kainulainen ym. 2001, Karvonen ja Rintala 2005). Verrattuna Myrdalin proessorientoituneeseen, muutoksen suunnan huomioon ottavaan lähestymistapaan nämä luokitukset ottavat huomioon muutosten seurauksia. Näiden uudempien luokitusten ongelma on se, että hyvinvointitekijät ovat usein irrallisina muista sosio-ekonomisista tekijöistä. Ne eivät myöskään kerro kehityksen suuntaa. Hyvinvointiperusteisen luokituksen avulla voidaan kuitenkin esimerkiksi ohjata voimavaroja ja korjata alueiden erilaistumisen negatiivisia sosiaalisia seurauksia (Haatanen 1992, Karvonen ja Rintala 2005). Myös Myrdalin (1957) teorian mukaan tarvitaan ulkopuolinen impulssi pysäyttämään negatiivinen kehitys, mutta tässä tapauksessa kehitys koskee pääasiassa taloudellisia tekijöitä, jotka vaikuttavat alueiden elinvoimaisuuteen.

Tuorein käytettävissä oleva sosiaalitaloudellinen luokitus, jonka Varmola on tehnyt vuonna 1987, on jo melko vanha ja sen tekemisen jälkeen on Suomessa tapahtunut hyvinkin suuria muutoksia. Yhtenä esimerkkinä tällaisista muutoksista voidaan mainita vaikkapa liittyminen EU:iin. Lisäksi esimerkiksi maaltamuutto on kiihtynyt, maatilojen lukumäärä on vähentynyt rajusti ja maaseudun väestö on nopeasti ikääntymässä (Nivalainen ja Haapanen 2002). Näistä syistä Varmolan tekemä kuntaluokitus ei ainakaan sellaisenaan sovellu enää käytettäväksi.

3 Aineisto ja menetelmät

3.1 Kansallispuistojen luokittelu

Kansallispuistojen luokitteluun ei ole käytössä yhtä kattavaa menetelmää, vaan aikaisemmat tutkimukset ovat käyttäneet useita erilaisia niin määrällisiä kuin laadullisiakin menetelmiä. Yksi tapa on käyttää erilaisia mitta-asteikkoja määriteltäessä puiston ominaisuuksien tunnistettuja laatutekijöitä. Puhtaasti laadullisten menetelmien ongelmana on mitta-asteikkojen yksilöllisyys ja sen takia heikko vertailtavuus muihin luokituksiin (Priskin 2001). Analyttinen hierarkiaproessi (AHP) -menetelmä soveltaa sekä määrällisiä että laadullisia muuttujia ja tarjoaa mahdollisuuksia vertailukelpoisiin luokituksiin. Sitä on jonkin verran käytetty suojele- ja erämaa-alueiden tarkasteluun (Deng ym. 2002, Ananda ja Herath 2002, Mills ja Westover 1987). Puhtaasti tilastollisia menetelmiä, kuten ryhmittelyanalyysiä, on käytetty luokitteluun harvoin.

Tässä tutkimuksessa luokiteltaessa kansallispuistoja luonnonolosuhteiden ja sisäisten palveluiden perusteella havaintoyksikkönä oli kansallispuisto. Luokitteluun oli käytettävissä tietoa kaikista 35 kansallispuistosta. Kansallispuistoja ryhmiteltiin sekä soveltamalla ryhmittelyanalyysiä että skaalamalla puiston ominaisuuksia ja laatutekijöitä ja jakamalla puistoja niiden avulla eri luokkiin.

Ensin puistot ryhmiteltiin luonnonolosuhteiden perusteella käyttäen ryhmittelyanalyysiä (Johnston 1978). Tavoitteena analyysissä oli löytää mahdollisimman homogeenisiä ryhmiä käytettyjen muuttujien suhteen. Analyysi maksimoi ryhmien välistä etäisyyttä ja minimoi ryhmien sisäistä etäisyyttä. Luokittelu tehtiin SPSS:n TwoStep cluster analysis -toiminnolla. Tieto kansallispuistojen luonnonolosuhteista saatiin Metsähallitukselta. Tämä aineisto käsitti tiedon keskeisimmästä luonnonpiirteestä (vesistö, suo, tunturi vai metsä), luontotyypeistä, arvokkaista maisemakohteista, pinta-alasta ja puiston perustamisvuodesta. Ryhmittelyssä käytettiin seuraavia muuttujia: 1. pinta-

ala (km²), 2. biodiversiteetti (biotooppien lukumäärä), 3. maisema (kansallisesti merkittävät maisema-alueet puistossa), 4. suot (onko vallitseva luontotyyppi, kyllä/ei), 5. vesialueet (onko vallitseva luontotyyppi, kyllä/ei), 6. tunturit (onko vallitseva luontotyyppi, kyllä/ei).

Ryhmittelyanalyysiä kokeiltiin myös puistojen ryhmittelemiseksi puistojen sisäisen virkistyspalveluiden perusteella. Analyysistä kuitenkin luovuttiin, koska se korosti joitain yksittäisiä palveluita ryhmittelyperusteena. Sen sijaan palveluista rakennettiin eri palvelumuodot yhdistävä palveluiden laatua ja määrää mittaava indikaattori. Sen osana käytettiin seuraavia tekijöitä: 1. merkityt reitit (km), 2. tulipaikkojen määrä, 3. tupien ja muiden taukorakennusten määrä, 4. mahdollisuus ulkoiluharrastuksiin (kpl harrastuksia), 5. opastuspalveluiden määrä (opastuskeskukset, opastuspisteet ym.). Tiedot puistojen palveluista saatiin Metsähallitukselta. Indikaattoria muodostettaessa muuttujat koodattiin uudelleen kolmiluokkaisina (matala-, keski-, korkeataso), jolloin eri palvelut saivat lopullisessa summamuuttujassa yhtä suuren painon. Esimerkiksi opastuspalveluiden kohdalla luokittelu tapahtui seuraavalla tavalla: mikäli puiston palveluihin kuului luontokeskus, sai se arvon 3. Vastaavasti luontotuvasta puisto sai arvon 2 ja vähäisemmistä opastuspalveluista arvon 1. Lopullisen virkistyspalveluja kuvaavan summamuuttujan arvot vaihtelivat näin välillä 5–15. Puistot jaettiin uuden summamuuttujan perustella kolmeen luokkaan; virkistyspalveluitaan korkeatasoiset, keskitasoiset ja matalatasoiset puistot.

Tieto kansallispuistojen käyntimääristä saatiin Metsähallitukselta (taulukko 1). Tässä tutkimuksessa käytettiin vuodelta 2003 olevaa tietoa käyntimääristä. Metsähallitus on laskenut kansallispuistojen käyntimääriä vuodesta 1995. Käyntimäärätiedot on kerätty standardisoiduilla menetelmillä käyttäen apuna sekä mekaanisia että elektronisia laskureita, ja tuloksia on täydennetty manuaalisilla havainnoilla (Horne ym. 1998, Rauhala ym. 2002).

3.2 Ympäröivien kuntien luokittelu

Ympäröivät kunnat luokiteltiin sekä matkailun voimavarojen perustella että kuntien sosio-taloudellisten ominaisuuksien perustella. Koska tutkimustehtävän puitteissa ei ollut mahdollista tehdä koko maata kattavia uusia kuntaluokituksia, pitäydyttiin luokittelemaan ainoastaan ne kunnat, joiden alueilla sijaitsi kansallispuistoja. Tutkimuksen kunnat määräytyivät siis kansallispuiston sijainnin mukaan (taulukko 1). Kuntien luokittelu perustui lähinnä Tilastokeskuksesta saataviin yleisiin kuntatilastoihin sekä maatalouslaskentaan perustuviin tilastoihin.

Myrdalin (1957) kasautumisteoriaan pohjaavissa kuntaluokituksissa on käytetty monimuuttujamenetelmiä, pääasiallisesti faktori- tai pääkomponenttianalyysijä (esim. Järveläinen 1971, Hahola 1973, Tauriainen ja Koivula 1973, Kuitunen ja Siirilä 1985, Selby 1980, Varmola 1987). Myös tässä tutkimuksessa menetelminä kuntien luokittelussa käytettiin faktorianalyysiä. Faktorianalyysin avulla rakennettiin alkuperäisistä muuttujista kokonaisuuksia, joissa yhdistyvät keskenään korreloivat muuttujat. (Johnston 1978). Lisäksi kuntaluokittelussa käytettiin ryhmittelyanalyysiä (ks. edellä). Ryhmittelyanalyysillä siis etsitään ryhmiä, jotka eroavat toisistaan jonkun kriteerin suhteen. Ryhmien välisten erojen merkitsevyyttä testattiin yksisuuntaisella varianssianalyysillä. Analyysit tehtiin SPSS-ohjelmalla.

Matkailun voimavarojen perusteella tapahtuvassa kuntaluokittelussa käytettiin muuttujina tietoja kuntien matkailupalveluista (reittien lkm, hotellivuoteiden lkm/1000 as., huoltoasemia/asukkaiden lkm, ravintoloita ja kahviloita/asukkaiden lkm), kuntien matkailija ja loma-asukas määristä (kävijämäärä kunnissa 2003, kesämökkien lkm/1000 as.) ja potentiaalisesta matkailukysynnästä

(etäisyys maakuntakeskukseen, km, väestön tiheys 2000). Lisäksi käytettiin tietoa alueiden kulttuuriympäristön ja luonnon matkailupotentiaalista (luonnonsuojelualueiden lkm alueella, kulttuurihistoriallisten alueiden lkm, metsien osuus maapinta-alasta %, vesistöjen osuus pinta-alasta %).

Sosio-taloudelliseen kuntaluokitukseseen valittiin muuttujat aikaisempien luokittelukokemusten perusteella, joita on ohjannut pääasiallisesti Myrdalin kasautumisteoria. Uusina muuttujina käytettiin Keräsen (2002, 2004) käyttämiä muuttujia. Käytetyt muuttujat on listattu liitteeseen 1.

Kansallispuistokuntien sosiotaloudellisia muuttujia verrattiin vertailukunniksi valittuihin 16 satunnaisesti poimittuun kuntaan. Nämä poimittiin sellaisilta alueilta, joilla kansallispuistoja ei ollut. Vertailukunnat olivat: Eura, Halikko, Hartola, Jaala, Kemiö, Nummi-Pusula, Paltamo, Parkano, Pello, Perniö, Polvijärvi, Pulkkila, Sulkava ja Utsjoki.

3.3 Kansallispuisto- ja alueluokituksen yhdistäminen

Kansallispuistot ryhmiteltiin neljään ryhmään yhdistämällä puistojen ja ympäröivän maaseudun luokitukset. Ryhmittelyssä käytettiin tietoa kansallispuiston sisäisten palvelujen tasosta, luontotekijöistä, puiston iästä ja käyntikerroista. Lisäksi mukaan otettiin tieto kansallispuistoa ympäröivän maaseudun matkailun voimavaroista ja maaseudun sosio-ekonomisesta kehitystilasta. Luonnontutkijat, palvelutasoa, kunnan matkailun voimavaroja ja kehitystä kuvaavat muuttujat otettiin ryhmittelyanalyysiin mukaan dikotomisina (0/1). Käyntimäärä luokiteltiin kolmiluokkaiseksi siten, että alhaisen käyntimäärän puistoiksi määriteltiin puistot, joissa käyntejä oli alle 10 000 vuodessa, keskimmaisessa puistoluokassa käyntejä oli 10 000–65 000 ja käyntikerroiltaan vilkkaimmissa puistoissa oli 80 000–165 000 käyntiä vuodessa. Puistot luokiteltiin kahteen eri luokkaan sen mukaan oliko puisto perustettu alle 20 vuotta sitten vai yli 20 vuotta sitten. Hierarkkinen ryhmittelyanalyysi toteutettiin SPSS 15.0-ohjelmalla käyttämällä Wardin metodia ja etäisyysmittana Euklidista etäisyyttä.

4 Kansallispuistojen ja ympäröivien kuntien luokittelut

4.1 Kansallispuistojen luokittelu

4.1.1 Luokittelu kansallispuiston luontotekijöiden mukaan

Kansallispuistojen ryhmittely luonnonolosuhteiden perusteella tuotti neljä ryhmää (taulukko 3). Ensimmäisen ryhmän luontoa määrittivät suo, toista metsäisyys, kolmannessa ryhmässä vesi oli määräävä luonnonelementti ja/tai alueella sijaitsi arvokkaita maisemakokonaisuuksia sekä neljännessä tunturimaisemat olivat määräävä maisematekijä. Metsäpuistot olivat ryhmänä runsaslukuisin, sillä siihen kuului lähes puolet kaikista puistoista. Vesi-maisemapuistoihin kuului kymmenen puistoa, suopuistoihin kuului kuusi ja tunturipuistoihin neljä kansallispuistoa.

Kansallispuiston alueella esiintyvien luontotyyppien määrä kasvoi siirryttäessä ryhmästä 1 (suo) kohti ryhmää 4 (tunturi ja/tai maisema), samoin puistoihin kohdistuvat käyntikerrat. Näyttääkin siltä, että puistojen luontovetovoima kasvoi siirryttäessä ryhmästä 1 kohti ryhmää 4, jossa luontotekijöitä oli jo selvästi enemmän.

Taulukko 3. Kansallispuistojen ryhmittely luontotekijöiden suhteen*.

Klusteria kuvaava tekijä	Kansallispuistot, yhteensä 35 kpl	Luontotyytit	Pinta-ala	Käyntikerrat
Suo	Patvinsuo, Kurjenrahka, Puurijärvi-Isosuo, Valkmusa, Kauhaneva-Pohjankangas, Torronsuo (6 kpl)	7 (1,09)	44 (13,4)	13 500 (2 690)
Metsä	Syöte, Seitsemisen, Liesjärvi, Tiilikajärvi, Salamajärvi, Nuuksio, Isojärvi, Lauhanvuori, Hiidenportti, Rokua, Helvetinjärvi, Leivonmäki, Petkeljärvi, Pyhä-Häkki, Riisitunturi (15 kpl)	12 (11; 0,808)	53 (18,3)	21 900 (6 230)
Vesi ja/tai maisema	Koli, Oulanka, Linnansaari, Itäinen Suomenlahti, Saaristomeri, Perämeri, Tammisaaren saaristo, Repovesi, Kolovesi, Päijänne (10 kpl)	18 (3,33)	111 (50,7)	51 400 (17 400)
Tunturi ja/tai maisema	Lemmenjoki, Pallas-Yllästunturi, UKK, Pyhä-Luosto (4 kpl)	18 (1,32)	1641 (640)	120 500 (44 500)

*Valitettavaa oli, ettei kovin yksityiskohtaisia tietoja luonnonolosuhteista, kuten vanhojen metsien tai rajoitusalueiden osuudesta, ollut käytettävissä. Todennäköisesti luokittelun lopputulos olisi kuitenkin ollut hyvin pitkälle samanlainen kuin nyt käytettävissä olleilla tiedoilla.

Kolin ja Oulangan sijainti luokittelussa ei ollut itsestään selvää. Ryhmittelyn tuloksena Koli ja Oulanka sijoittuivat samaan ryhmään niiden ns. saaristopuistojen kanssa, joiden keskeinen piirre oli järvisyys tai meri-alue. Sijainti oli kuitenkin osuva siksi, että molemmissa puistoissa on merkittävä *vesiaihe*, eli Kolilla on merkittävä järvimaisema, vaikka järvi itsessään kuuluu vain pieneltä osin puistoon, ja Oulangalla on koskimaisemilla suuri merkitys. Nämä kaksi puistoa erosivat ko. vesi-aiheominaisuuksiensa puolesta *metsäpuistojen* pääjoukosta. Siten niiden sijoittuminen *vesi-maisema*-ryhmään oli perusteltua.

4.1.2 Luokittelu kansallispuiston virkistyspalveluiden mukaan

Kansallispuistojen rajojen sisällä olevien virkistyspalvelujen (reitit, rakenteet, opastus) suhteen puistot luokiteltiin kolmeen ryhmään. Palvelutasoltaan korkeimpaan luokkaan sijoittui 7 puistoa, keskitasoiseen 15 puistoa ja palvelutasoltaan matalaan ryhmään 13 puistoa. Lapin tunturi -puistot sijoittuvat kaikki korkeimman palvelutason luokkaan (taulukko 4). Myös käyntikerrat liittyivät selkeästi puistojen palvelutason.

4.1.3 Kansallispuistojen luokittelu sekä luonnonolosuhteiden että virkistyspalvelujen tason perusteella

Yhteenvetotaulukossa (taulukko 5) on yhdistetty kansallispuistojen kaksi edellä esitettyä luokitusta. Taulukon sarakkeissa kuvataan luonnonolosuhteiden mukainen luokitus. Taulukon riveillä kuvataan puiston sisäistä palvelutasoa. Siirryttäessä vasemmalta oikealle muuttuvat kansallispuistojen luonnonolosuhteet ja alhaalta ylös noustessa kohoaa puistojen sisäisten virkistyspalveluiden taso¹. Kunkin ruudun sisällä puistot on luokiteltu käyntikertojen mukaisesti siten, että ylimpänä on suurimman käyntimäärän puisto. Puistot jakautuvat varsin tasaisesti eri luokkiin. Pohjois-Suomen kansallispuistot kaikki sijoittuivat omaan *tunturi ja maisema*-ryhmäänsä, joilla on korkean tason virkistyspalvelut. Tunturipuistoista ei löytynyt yhtään keski- tai matalan palvelutason puistoa.

¹ Luokittelun tuloksia tarkastellessa on huomattava, että luokittelussa käytetty aineisto on kerätty keväällä 2005. Näin ollen esimerkiksi kesällä 2005 Hiidenporttiin avattua uutta luontokeskusta ei ole huomioitu analyysissä. On mahdollista, että nykyhetkellä Hiidenportti sijoittuisi ylempään luokkaan sisäisten palveluidensa osalta.

Taulukko 4. Kansallispuistojen ryhmittely puiston virkistyspalvelujen mukaan ja puiston käyntikerrat.

Puiston yhteenlaskettu virkistyspalveluiden kokonaispistemäärä	Kansallispuistot	Käyntejä keskimäärin 2003 (keskivirhe)
Korkea taso 12–15	Syöte, Koli, Oulanka, Lemmenjoki, Pallas-Yllästunturi, UKK, Pyhä-Luosto (7 kpl)	113 000 (28 700)
Keskitaso 8–11	Saaristomeri, Salamajärvi, Isojärvi, Linnansaari, Lauhanvuori, Rokua, Itäinen Suomenlahti, Tammissaaren saaristo, Patvinsuo, Nuuksio, Seitsemisen, Päijänne, Repovesi, Kolovesi, Liesjärvi (15 kpl)	30 400 (7 440)
Matala taso 5–7	Kurjenrahka, Helvetinjärvi, Kauhaneva-Pohjankangas, Valkmusa, Puurijärvi-Isosuo, Torronsuo, Hiidenportti, Leivonmäki, Pyhä-Häkki, Riisitunturi, Perämeri, Tiilikkajärvi, Petkeljärvi (13 kpl)	12 200 (2 280)

Taulukko 5. Yhteenveto kaikkien Suomen kansallispuistojen luonnonolosuhde- ja virkistyspalveluluokituista (taulukot 3 ja 4).

Luontominaisuudet Virkistyspalvelujen taso	Suo	Metsäisyys	Vesi tai maisema	Tunturi tai maisema
Korkea taso		Syöte	Oulanka Koli	Pallas-Yllästunturi UKK Pyhä-Luosto Lemmenjoki
Käyntikerrat ka (keskivirhe)		24 000	87 000 (78 500)	120 000 (44 500)
Puistoja, kpl		1	2	4
Keskitaso	Patvinsuo	Nuuksio Seitsemisen Lauhanvuori Rokua Liesjärvi Isojärvi Salamajärvi	Saaristomeri Repovesi Linnansaari Tammisaaren saaristo, Itäinen Suomenlahti Päijänne, Kolovesi	
Käyntikerrat ka (keskivirhe)	15 000	16 000 (3 120)	32 000 (13 000)	
Puistoja, kpl	1	7	7	
Matala taso	Torronsuo Kurjenrahka Puurijärvi-Isosuo Kauhaneva-Pohjankangas Valkmusa	Helvetinjärvi Petkeljärvi Pyhä-Häkki Hiidenportti Riisitunturi Tiilikkajärvi Leivonmäki	Perämeri	
Käyntikerrat ka (keskivirhe)	13 000 (3 280)	11 000 (4 230)	7 000	
Puistoja, kpl	5	7	1	

Tarkasteltaessa puistojen lukumäärää kussakin taulukon 5 solussa *visuaalinen kuva* puistojen sijoittumisesta nelikentässä kertoo tendenssistä *mitä monipuolisemmat luonnonolosuhteet, sitä monipuolisemmat sisäiset virkistyspalvelut*. Kansallispuistojen luokittelu niiden keskeisten vetovoimatekijöiden avulla kertoo vetovoimatekijöiden kumuloitumisesta. Luonnonolosuhteitaan vetovoimaisimmat puistot olivat parhaiten varustettuja virkistys- ja matkailukäyttöä varten. Käyntimäärien keskiarvot seurasivat myös varsin yhteneväisesti vetovoimatekijöiden ulottuvuuksilla. Monipuoliset luonnonolosuhteet omaavissa puistoissa käyntimäärät olivat korkeat ja luonnonoloiltaan yksipuolisemmissa puistoissa on vastaavasti alhaiset. Keskimääräistä alhaisemmat käyntimäärät löytyivät erityisesti palvelutasoltaan matalista suo- ja metsäpuistoista.

4.2 Kansallispuistoja ympäröivien kuntien luokittelu

4.2.1 Luokittelu matkailupalvelujen tarjonnan, vapaa-ajan asumisen ja maaseutu-vetovoiman perusteella

Tutkimuksen toisena tehtävänä oli luokitella kansallispuistoja ympäröivät kunnat niiden matkailun voimavarojen (matkailupalvelujen tarjonta ja maaseutuympäristön houkuttelevuus) ja sosiaali-taloudellisten ja demografisten ominaisuuksien perusteella.

Aluksi kunnat luokiteltiin niiden matkailunvoimavarojen perusteella². Mukaan valitut muuttujat liittyivät kuntien tarjoamiin matkailupalveluihin tai vapaa-aikaan liittyvään toimintaan. Tällaisia muuttujia olivat matkailijoiden määrä, hotellihuoneiden ja vapaa-ajan asuntojen lukumäärä, mutta myös maisematekijöihin, metsään ja vesistöihin liittyvät muuttujat. Matkailun voimavaroja kuvaavista muuttujista rakennettiin faktorimalli. Ratkaisu tuotti neljä faktoria ja sen selitysaste oli 53 % (taulukko 6). Faktorit tulkittiin seuraavasti:

Faktori *korkea matkailupalvelujen taso ja etäinen sijainti* liittyi kuntiin, joilla oli korkean tason matkailun infrastruktuuri. Tämä näkyy myös matkailijamäärissä. Alueet sijaitsevat kuitenkin kaukana maakuntakeskuksista, ja alueita kuvaa suuri luonnonsuojelun alueiden määrä ja metsäisyys.

Kulttuurihistorialliset vetovoimatekijät -faktori kertoo siitä, että on kyseessä alue, jolle on tyypillistä ihmisen pitkäaikainen vaikutus. Tässä faktorissa korostuvat muuttujat, jotka kuvaavat lyhyttä matkaa maakuntakeskukseen, pientä metsäpinta-alaa ja korkeaa väestötiheyttä.

Palvelut ja loma-asutus -faktorissa tulevat esiin suuri vapaa-ajan asuntojen ja hotellihuoneiden tarjonta. Kunnissa ei asukastiheys ollut kovin suuri. Alueen asukkaiden määrä on pieni suhteessa palveluntuottajien lukumäärään. Toisin sanoen palveluja oli enemmän kuin asukasmäärän perusteella olisi ollut odotettavissa. Alueet sijaitsivat suhteellisen kaukana maakuntakeskuksista, joka selittää esimerkiksi hotellihuoneiden tarvetta.

Maisema-faktorissa nousevat esiin metsien ja vesistöjen suuri osuus alueella, jolla on myös runsaasti luonnonsuojelun alueita.

² Kansallispuistokuntien majoitusmahdollisuuksia verrattiin vertailukuntien majoitusmahdollisuuksiin. Vaikka kansallispuistokunnissa oli keskimäärin 1000 hotellihuonetta asukasta kohden enemmän kuin vertailukunnissa, ei hotellihuoneiden lukumäärä poikennut tilastollisesti merkitsevästi ($p=0,441$). Syy tähän on se, että kansallispuistokunnissa hotellihuoneiden määrä vaihteli suuresti.

Taulukko 6. Faktorimalli (varimax rotatoitu) kunnan matkailun voimavaroista, kaikki kunnat. (Lataukset alle 0.30 jätetty selvytyden vuoksi merkitsemättä.)

Muuttujat	Korkea matkailu- palvelutaso ja etäinen sijainti	Kulttuuri- historialliset vetovoimatekijät	Palveluin va- rustettu loma- asutusalue	Metsät, järvet ja suojelualueet	Kommu- nalityyppi
Hotellivuoteiden lkm/1000 as.	0,80		0,35		0,77
Reittien lkm.	0,80				0,67
Etäisyys maakunta- keskukseen, km	0,72		0,34		0,66
Kävijämäärä kunnissa (2003)	0,71				0,52
Luonnonsuojelualueiden lkm. alueella	0,45			0,44	0,41
Kulttuuri-historiallisten alueiden lkm.		0,90			0,83
Väestön tiheys 2000		0,65			0,49
Asukkaiden lkm/huolto- asema			-0,59		0,40
Kesämökkien lkm./1000 as.			0,53		0,32
Asukkaiden lkm/ravintolat ja kahvilat			-0,34		0,20
Metsien osuus maapinta- alasta VMI9), %	0,47	-0,35	0,32	0,66	0,89
Vesistöjen osuus pinta- alasta, %				0,43	0,23
<i>Ominaisarvo</i>	<i>2,82</i>	<i>1,48</i>	<i>1,17</i>	<i>0,92</i>	
<i>Kumulat. selitysosuus, %</i>	<i>23,49</i>	<i>35,82</i>	<i>45,59</i>	<i>53,28</i>	

Faktoreista laskettiin faktoripisteet kuntien ryhmittelyä varten. Faktoripisteitä käyttäen muodostettiin ryhmittelyanalyysillä viisi kuntaryhmää: *Maisema-loma-asutuksen* kuntaryhmä, *luontomatkailun* kuntaryhmä, *kulttuuri-historiallinen* kuntaryhmä, *loma-asutuksen ja matkailupalvelujen* kuntaryhmä sekä *ei matkailullista suuntautumista* kuntaryhmä (taulukko 7).

Taulukko 7. Ryhmittelyanalyysi kuntien matkailun voimavaroista.

	Maisema- loma-asu- tuksen kuntaryhmä	Luonto- matkailun kuntaryhmä	Kulttuuri- historiallinen kuntaryhmä	Loma-asu- tuksen ja matkailu- palvelujen kuntaryhmä	Ei matkailu- lista suuntau- tumista kuntaryhmä	F- arvo	P- arvo
Korkea matkailu- palvelutaso ja etäinen sijainti	-0,39	0,52	-0,27	2,48	-0,48	86,18	0,000
Kulttuuri-historial- liset vetovoimatekijät	-0,21	-0,28	3,29	0,02	-0,09	52,05	0,000
Palveluin varustettu loma-asutusalue	0,43	-0,51	-0,19	0,98	-0,66	23,90	0,000
Metsät, järvet ja suojelualueet	0,32	0,91	-0,09	-0,73	-1,04	46,97	0,000
N	43	19	5	8	24		

Maisema-loma-asutuksen kuntaryhmälle oli ominaista matala matkailullinen (hotellit, reitit) palvelutaso. Siellä ei myöskään ollut kulttuurihistoriallisia vetovoimatekijöitä (taulukko 8), mutta runsaasti loma-asutusta, jolle oli olemassa palveluinfrastruktuuri (huoltoasemat, ravintolat). Kunnat sijaitsivat metsäisillä, järvirikkailla alueilla, joilla oli myös usein suojelualueita. Tähän ryhmään kuului 43 kuntaa.

Luontomatkailun kuntaryhmässä (yhteensä 19 kuntaa) korostuivat voimakkaasti kunnat, joissa metsien ja järvien osuus pinta-alasta oli suuri ja joissa oli runsaasti suojelualueita. Toisaalta näille kunnille oli tyypillistä korkea palvelutaso, vaikka ne sijaitsivat syrjässä maakuntakeskuksista. Kulttuurihistorialliset vetovoimatekijät ja loma-asutus puuttuivat näistä kunnista.

Kulttuuri-historialliseen kuntaryhmään kuului viisi kuntaa. Näiden kuntien muodostamassa ryhmässä korostui kulttuurihistoriallisten alueiden tarjonta.

Loma-asutuksen ja matkailupalvelujen kuntaryhmässä matkailupalvelujen taso oli korkea, vaikka kunnat eivät sijainneet lähellä kaupunkimaista keskustaa. Tässä ryhmässä vaikutti voimakkaasti

Taulukko 8. Kuntien ominaisuuksia ryhmittäin.

	Maisema-loma-asutuksen kuntaryhmä	Luontomatkailun kuntaryhmä	Kulttuuri-historiallinen kuntaryhmä	Loma-asutuksen ja matkailupalvelujen kuntaryhmä	Ei matkailullista suuntautumista kuntaryhmä
	Keskiarvot				
Etäisyys maakuntakeskukseen, km	75	86	21	250	49
Kävijämäärä kunnissa (2003)	27 686	70 666	36 000	140 714	25 115
Kaupunkiväestön osuus, %	52	56	93	49	68
Kesämökkien lkm/1000 as.	477	232	81	359	127
Maa- ja metsätalouden työssä käyvä väestö, %	15	13	2	9	8
Palvelualan työssä käyvä väestö, %	57	62	72	75	58
Työttömyys-% (2000)	13	18	11	18	10
Huoltosuhte	1,8	2,0	1,3	1,6	1,3
Hotellivuoteiden lkm/1000 as.	52	93	19	501	14
Väestön muutos, % (1990–2003)	-11,5	-11,6	+12,2	-9,3	+3,5
Väestötiheys, asukkaita/km ² (2000)	8,7	4,5	373	0,7	45,7
Yli 65-v. osuus, %	22,8	19,9	16,6	16,4	16,8
Kulttuuri-historiallisten alueiden lkm	4,5	3,95	20,6	7,4	4,3
Huoltoasemat/asukkaiden lkm	1 206	1 644	1 696	788	2165
Ravintolat ja kahvilat/asukkaiden lkm	594	926	500	355	1 019

myös palveluiden ja loma-asutuksen faktori eli kunnissa oli runsaasti loma-asutusta ja siihen liittyvä palveluinfrastruktuuri. Maisemalliset tekijät luonnehtivat kuntaryhmää keskimääräistä vähemmän (negatiivinen faktoripisteiden keskiarvo). Myös kulttuurihistoriallisten vetovoimatekijöiden vaikutus oli vähäistä (faktoripisteiden keskiarvo lähellä nollaa). Ryhmään kuului kahdeksan kuntaa.

Ei matkailullista suuntautumista kuntaryhmään kuului 24 kuntaa. Kunnissa oli keskimääräistä vähemmän matkailun vetovoimatekijöitä, ja faktoripisteiden keskiarvo jäi kaikkien faktoreiden osalta negatiiviseksi.

4.2.2 Luokittelu sosio-ekonomisen kehitysasteen perusteella

Kuntien sosio-taloudellisiin muuttujiin pohjaavassa ryhmittelyanalyysissä erottui toisistaan selkeästi neljä ryhmää ja itse kunkin muuttujan ero ryhmien välillä oli tilastollisesti merkitsevä, lukuun ottamatta työssäkäyvän väestön osuutta palveluissa ($p=0,075$) (taulukko 9). Ryhmät identifioitiin niiden ominaisuuksien perusteella *kaupunkimaisiksi kunniksi*, *kasvukunniksi*, *maaseutukunniksi* ja *taantuviksi kunniksi*.

Kaupunkimaisissa kunnissa kaupunkilaisväestön (taajamassa asuvat) osuus oli korkea, yli 80 %. Myös työkäisen väestön (15–64 v.) osuus oli suurin ryhmistä. Kaksi kolmesta oli työkäisiä. Näillä alueilla väestöpohja oli stabiili, sillä muutos oli kaikkein vähäisintä, joskin lievästi negatiivista. Tämä on luonnollista, koska on tavanomaista, että nuoret perheet hakeutuvat usein asumaan

Taulukko 9. Kuntien sosio-taloudellisiin muuttujiin perustuvat kuntaryhmät ryhmittelyanalyysin perusteella.

Muuttuja	Ryhmä				Anova	
	Kaupunkimainen kunta	Kasvukunta	Maaseutukunta	Taantuva kunta	F-arvo	P-arvo
Työssäkäyvän väestön osuus palveluissa, %	62,4	62,4	56,2	60,8	2,37	0,075
Pendelöivän väestön osuus, %	20,2	58,3	31,6	18,7	106,76	0,000
Väestön muutos 1990–2003 (%)	-1,4	12,8	-8,0	-15,8	59,64	0,000
Asukaslukumäärän muutos 2003–2004, %	-0,3	0,9	-0,7	-1,3	27,11	0,000
Alle 15-v. osuus väestöstä, %	16,5	20,9	16,2	15,6	29,33	0,000
15–64-v. osuus väestöstä, %	65,7	65,0	62,2	62,6	9,75	0,000
Yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä, %	17,8	14,2	21,5	21,8	26,18	0,000
Korkeamman koulutuksen omaavien osuus väestöstä, %	19,7	22,6	15,7	13,5	30,19	0,000
Tilojen lkm. muutos (2000), 1990=100	63,6	65,2	67,2	46,7	53,13	0,000
Kaupunkilaisväestön osuus väestöstä, %	83,0	70,6	45,7	51,7	49,21	0,000
Huoltosuhte	1,5	1,2	1,6	2,0	52,79	0,000
Kuntia yhteensä	15	18	23	42		

kaupunkien laidalle tai ulkopuolelle. Tätä tulkintaa vahvistaa se, että noin 20 % työssäkäyvistä väestöstä pendelöi ja se, että alle 15-vuotiaita oli väestöstä vain 16,5 % (mikä oli toiseksi vähiten kaikista ryhmistä). On myös otettava huomioon, että *kasvukunnissa* pendelöijien ja alle 15-vuotiaiden osuudet väestöstä olivat korkeat. Koulutustaso oli myös suhteellisen korkea.

Kasvukunnat ovat Myrdalin teorian mukaan alueita, jotka hyötyvät voimakkaasti kaupunkien läheisyydestä. Myös tässä analyysissä kaupunkien läheisyys näkyy pendelöivän väestön suurena osuutena. Myös väestön kasvu oli alueilla voimakasta. Kaupunkilaisväestön osuus oli yli 70 %, eläkeikäisten osuus oli ryhmistä pienin ja toisaalta alle 15-vuotiaiden osuus oli kaikkein suurin.

Maaseutukunnille ominaista oli se, että kaupungeissa tai taajamissa asuvien osuus oli ryhmistä pienin, vain 46 %. Maatilojen määrän väheneminen on ollut näillä alueilla kaikkein pienintä, sillä 67 % vuonna 1990 toiminnassa olleista tiloista oli yhä toimivia. Palvelutaso oli suhteellisen alhainen, sillä palvelualalla toimivien osuus oli ryhmistä pienin ja iäkkäiden osuus oli suhteellisen suuri. Huoltosuhde oli toiseksi korkein. Väestön muutos oli negatiivista ja 30 % työssäkäyvistä pendelöi.

Taantuville kunnille oli tyypillistä se, että väestön muutos ja toimivien maatilojen lukumäärän kehitys olivat voimakkaasti negatiivisia. Taloudellinen vuorovaikutus kaupunkimaisten ja kasvualueiden kanssa oli heikkoa, sillä alle viidesosa työssäkäyvistä työskenteli kunnan ulkopuolella. Lisäksi alle 15-vuotiaiden osuus oli pieni ja vastaavasti eläkeikäisten osuus suuri. Korkeammin koulutettujen osuus oli myös ryhmistä pienin ja huoltosuhde korkein. Alueet vastaavat täsmälleen Myrdalin taantuvia alueita.

Luokituksella onnistuttiin ryhmittelemään esimerkiksi kaupunkimaiset alueet niin, että kaikki todelliset kaupungit luokitluivat oikein (liite 2). Kuitenkin myös esimerkiksi Inari luokiteltiin kaupunkimaiseksi alueeksi. Tämä saattoi johtua siitä, että UKK-kansallispuiston viereinen Saariselän matkailukeskus taajama-asutuksineen tuo Inarin väestö- ja elinkeinorakenteeseen kaupunkimaisia ominaisuuksia, vaikka pääosa kunnan pinta-alasta on suorastaan erämaata.

Kansallispuistot sijaitsevat yleensä usean kunnan alueella. Kansallispuisto saattaa siksi rajoittaa samanaikaisesti esimerkiksi kaupunkimaiseen kuntaan ja hyvinkin maaseutumaiseen tai taantuvaan kuntaan. Tästä syystä yksittäistä kansallispuistoa oli vaikea luokitella yksiselitteisesti ympäröivän kunnan mukaisesti.

Liitteessä 2 on esitetty kansallispuistoja ympäröivien kuntien sosioekonominen ryhmittely kuntatasolla. Esimerkiksi Tammisaaren saariston ja Perämeren kansallispuistot sijaitsivat molemmat kunnissa, jotka luokiteltiin kaupunkimaisiin kuntiin. Toisaalta esimerkiksi Koloveden kansallispuisto sijaitsi kolmen taantuvan kunnan alueella, joissa sosio-taloudellinen kehitys oli vahvasti negatiivista, väestö iäkästä ja maatalouden merkitys heikkenevä. Sitä vastoin Liesjärven kansallispuistoa ympäröivät kolme kuntaa luokiteltiin kaikki eri ryhmiin. Karkkila luokiteltiin kaupunkimaisiin, Tammela kasvu- ja Somero maaseutumaisiin alueisiin.

5 Yhteenveto kansallispuistojen ja niitä ympäröivien alueiden luokitteluista

Kansallispuistojen ja niitä ympäröivien kuntien luokitukset on vedetty yhteen taulukkoihin 10 ja 11. Taulukko 10 esittää luokitukset puistoittain ja liittää mukaan puiston perustamisvuoden ja kävijämäärän. Ympäröivien kuntien luokituksista on esitetty kuntien määrä kussakin luokassa. Taulukon 10 esittämää materiaalia on käytetty, kun puistot on ryhmitelty taulukossa 11 puiston luontotyyppin, sisäisten palveluiden, ympäröivien kuntien matkailun voimavarojen ja ympäröivien kuntien sosio-taloudellisen luokan sekä puiston iän ja käyntimäärän mukaan.

Matkailun voimavaroihin perustuva kuntaluokitus liittyi kansallispuistoluokkiin varsin johdonmukaisella tavalla (myös liite 4). Etelä-Suomen *suopuistoja* ympäröivissä pienissä maaseutukunnissa ei ollut juurikaan matkailupalveluja. *Metsäiset puistot* sijoittuivat pääosin kuntiin, joiden vetovoimatekijöissä korostuivat suojeluun ja matkailuun liittyvät vetovoimatekijät. Sen sijaan *vesi- ja maisema-puistot* sijaitsivat Järvi-Suomessa ja rannikkoalueilla, missä on voimakkaasti kehittyntä loma-asutusta. Pohjoisen *tunturipuistojen* yhteyteen on kehittynyt merkittäviä matkailukeskuksia. Tunturityypin puistot sijaitsivat tämän tutkimuksen kuntaluokituksen mukaisesti kunnissa, joissa oli kehittyntä matkailupalvelutarjontaa ja myös loma-asumista. Tulos on looginen, koska tunturityypin puistot ovat houkutelleet matkailuelinkeinojen kehittämiseen.

Taulukon avulla voitiin tarkastella myös kansallispuistojen *luonto-ominaisuuksien ja virkistyspalvelujen* mukaan tehtyjä luokituksia suhteessa ympäröivien kuntien sosio-taloudelliseen luokitukseen (myös liite 3). Virkistyspalveluiltaan *matalan palvelutason* ja luontotyyppiltään *suopuistoja* edustavia kansallispuistoja oli yhteensä viisi. Niistä esimerkiksi Kurjenrahkan kansallispuisto sijaitsee (tai rajoittuu) yhteensä yhdeksän kunnan alueella. Osa näistä on kaupunkeja, osa *kasvukuntia* osa *maaseutumaisia* alueita. Torronsuon kansallispuisto on myös *matalan palvelutason suotyypin* kansallispuisto, joka sijaitsee *kasvualueella*, eli alueella, joka hyötyy kaupunkien läheisyydestä ja jossa väestön muutos on positiivista. *Suopuistojen* sijainti Etelä-Suomen kasvualueilla kertoo paljolti puistojen perustamishistoriasta. Etelässä ainoat alkuperäistä luontoa edustavat ja muun maankäytön ulkopuolelle jääneet alueet ovat suoluontoa. Niiden luontoarvot on tunnistettu ja tunnustettu varsin myöhään.

Metsäisen korkean palvelutason kansallispuistoa edusti Syötteen kansallispuisto. Se sijaitsee *taantuvien kuntien* keskellä. *Metsäisten ja palvelutasoltaan keskinkertaisen* puistojen ryhmään kuuluu seitsemän puistoa: Nuuksio, Seitsemisen, Lauhanvuori, Rokua, Liesjärvi, Isojärvi ja Salamajärvi. Ne sijaitsevat kukin erityyppisten kuntien alueilla. Nuuksion kansallispuistoa ympäröivät kunnat kuuluivat kaikki *kasvukuntiin*. Seitsemisen kansallispuistoa ympäröivät Kuru ja Ikaalinen, jotka molemmat luokiteltiin *maaseutumaisiin* kuntiin. Lauhanvuoren kansallispuiston ympäriltä löytyy sekä *kaupunkimaiseksi* kunnaksi luokiteltu Kauhajoki että *maaseutumainen* Isojoki. Rokuan ympärillä Muhos on *kasvukunta*, kun taas Utajärvi ja Vaala ovat *taantuvia kuntia*. Liesjärvi rajoittuu *kaupunkimaiseen* Karkkilan kuntaan ja *maaseutumaiseen* Someron kuntaan, kun taas Tammela luokiteltiin *kasvukunnaksi*. Isojärven kansallispuisto sijaitsee *taantuvaksi* luokitellun Kuhmoisten kunnan alueella. Salamajärven kansallispuisto rajoittuu *maaseutumaisen* Perhon ja *taantuvien* Kivijärven ja Kinnulan kuntien alueelle. *Metsäisten matalan virkistyspalvelun tason* puistot sijaitsivat taas syrjäisellä taantuvalla alueella etupäässä Itä-Suomessa.

Vesi- ja maisemapuistot ovat lähes kaikki (Perämeren kansallispuistoa lukuun ottamatta) virkistyspalveluiltaan vähintään keskitasoa, ja sijaitsevat suurilla järviolueilla tai meren saaristossa. Ympäröiviin kuntiin kuuluu sekä kaupunkeja, jotka osittain ovat pinta-altaan laajoja, ja joista

Taulukko 10. Puisto- ja kuntaluokitukset puistoittain. Taulukkoa luetaan seuraavasti: esimerkiksi Helvetinjärven kansallispuisto perustettiin vuonna 1982 ja on puiston luontotyyplitään metsäinen. Puiston sisäiset virkistyspalvelut ovat matalan tason palveluja. Ympäröiviä kuntia on ainoastaan yksi, ja se on luokiteltu matkailullisilta voimavaroiltaan *maisema-loma-asutus-kunnaksi*. Kunnan sosiaaloudellinen kehitysaste on taantuva.

	Perustamisvuosi	Puiston luontotyyppi ¹	Puiston sisäiset virkistyspalvelut ²	Ympäröivien kuntien matkailulliset voimavarat, kuntia kpl ³	Ympäröivien kuntien sosio-ekonominen luokka, kuntia kpl ⁴	Käyntimäärä 2005
Helvetinjärvi	1982	M	M	0/1/0/0/0	0/0/0/1	32 000
Hiidenportti	1982	M	M	0/0/1/0/0	0/0/0/1	10 000
Isojärvi	1982	M	Ke	0/1/0/0/0	0/0/0/1	8 000
Itäinen Suomenlahti	1982	V	Ke	0/2/0/1/1	1/2/1/0	16 000
Kauhaneva-Pohjankangas	1982	S	M	0/1/0/0/1	1/0/1/0	6 000
Koli	1991	V	Ko	0/0/3/0/0	0/1/0/2	
Kolovesi	1990	V	Ke	0/3/0/0/0	0/0/0/3	6 500
Kurjenrahka	1998	S	M	0/1/0/1/7	1/6/2/0	25 000
Lauhanvuori	1982	M	Ke	0/1/0/0/1	1/0/1/0	27 000
Leivonmäki	2003	M	M	0/1/0/0/0	0/0/0/1	10 000
Lemmenjoki	1956	T	Ko	2/0/0/0/0	1/0/0/1	10 000
Liesjärvi	1956	M	Ke	0/1/0/0/2	1/1/1/0	25 000
Linnansaari	1956	V	Ko	0/2/0/0/1	2/0/1/0	28 000
Nuukio	1994	M	Ko	0/0/0/1/2	0/3/0/0	110 000
Oulanka	1956	V	Ko	0/0/2/0/0	0/0/0/2	173 500
Pallas-Ounastunturi*	1938	T	Ko			
Pallas-Ylläs**	1982	T	Ko	4/0/0/0/0	0/0/0/4	300 000
Patvinsuo	1991	S	Ko	0/0/2/0/0	0/0/0/2	14 000
Perämeri	1956	V	M	0/2/0/0/0	2/0/0/0	2 500
Petkeljärvi	1993	M	Ke	0/0/1/0/0	0/0/0/1	17 500
Puurijärvi-Isosuo	1956	S	M	0/0/0/0/3	2/0/1/0	17 000
Pyhä-Häkki	1938	M	M	0/0/1/0/0	0/0/1/0	9 000
Pyhä-Luosto*	1993	T	Ko	0/2/0/0/0	0/0/0/2	95 000
Pyhätunturi**	2003	T			0/0/0/4	
Päijänne	1982	V	Ke	0/3/0/0/0	0/0/1/2	12 000
Repovesi	1956	V	Ke	0/2/0/0/0	0/1/0/1	65 000
Riisitunturi	1983	M	M	0/1/0/0/0	0/0/0/1	7 000
Rokua	1982	M	Ke	0/2/1/0/0	0/1/0/2	20 000
Saaristomeri	1982	V	Ke	0/4/0/0/0	0/0/3/1	60 000
Salamajärvi	1982	M	Ke	0/3/0/0/0	0/0/1/2	10 000
Seitseminen	1982	M	Ko	0/1/1/0/0	0/0/2/0	40 000
Syöte	1982	M	Ko	0/1/2/0/0	0/0/0/3	33 500
Tammisaaren saaristo	1982	V	Ke	0/0/0/1/0	1/0/0/0	23 000
Tiilikjärvi	1991	M	M	0/0/2/0/0	0/0/0/2	6 500
Torransuo	1990	S	M	0/1/0/0/0	0/1/0/0	20 000
Urho Kekkonen	1998	T	Ko	1/0/2/0/0	1/0/0/2	165 000
Valkmusa	1982	S	M	0/1/0/1/0	1/1/0/0	6 000

¹S=suo; M=metsä; V=vesistö/maisema; T=tunturi/maisema

²M=Matala; Ke=Keskitaso; Ko=Korkea

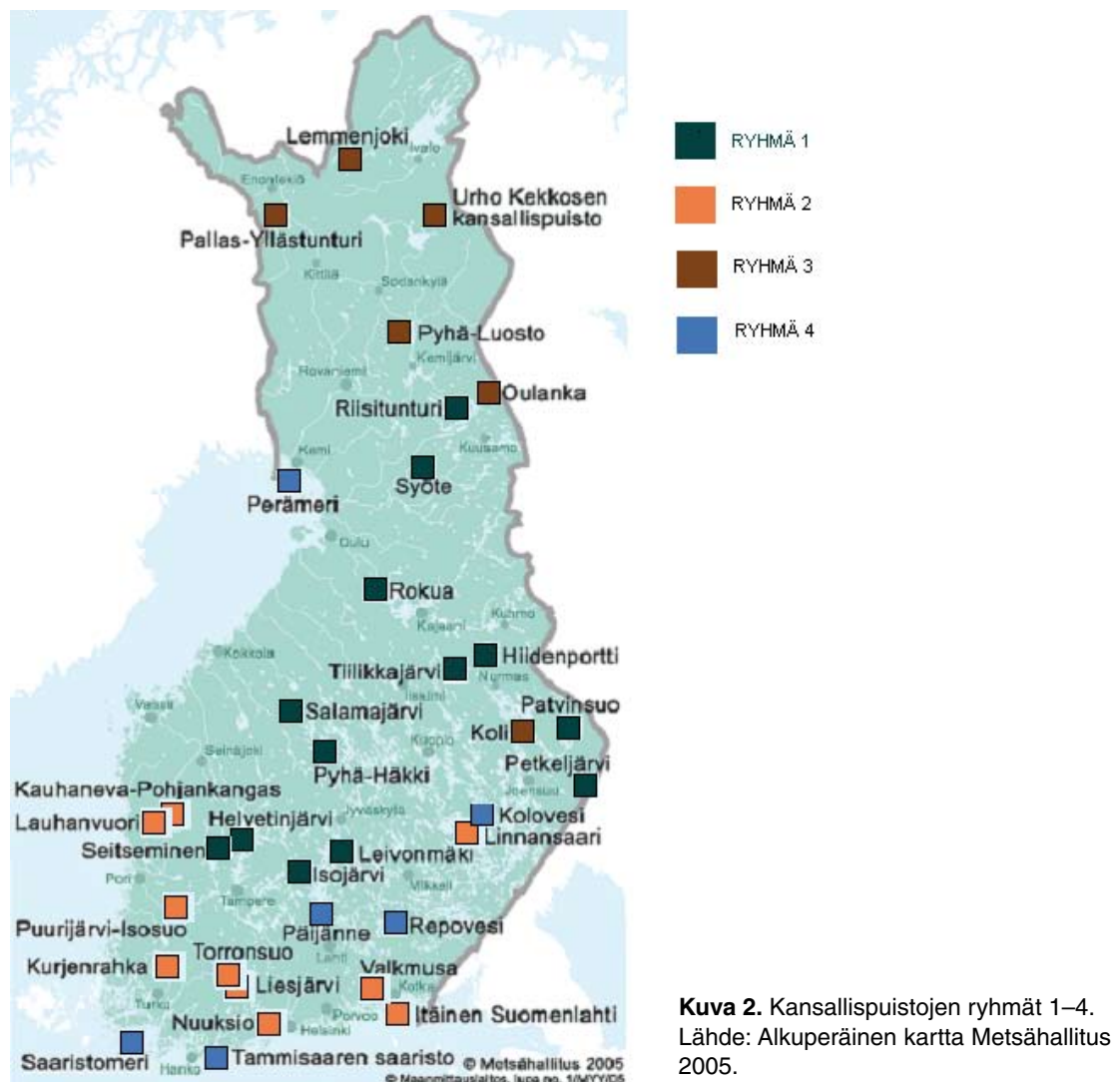
³ – Loma-asutuksen ja matkailupalvelujen kunta
 – Maisema-loma-asutus kunta
 – Luontomatkailukunta
 – Kulttuurihistoriallinen kunta
 – Ei matkailullista suuntautumista

⁴ – Kaupunkimaiset kunnat
 – Kasvukunnat
 – Maaseutumaiset kunnat
 – Taantuvat kunnat

kaikki omaavat hyvin maaseutumaisia osia (Varkaus, Savonlinna, Kotka ja Tammisaari), mutta myös sekä kehittyntä että taantuvaa maaseutua. Lapin kansallispuistojen ympäröivät kunnat ovat kaikki luokiteltu *taantuviin maaseutu-alueisiin*, Inari mukaan lukien, vaikka Saariselän matkailukeskuksen kaupunkimaisen palvelutason vuoksi Inari on luokitunut *kaupunkimaisiin* kuntiin. Inarin tapauksessa voidaankin ajatella, että UKK-kansallispuiston pitkäaikainen (yli 20 v.) vaikutus alkaa näkyä kunnan palvelu-, elinkeino- ja väestörakenteen muutoksena.

Taulukon 11 ja kuvan 2 esittämä kansallispuistoryhmittely antaa kokonaiskuvan puistojen matkailullisesta suuntautumisesta. Kansallispuistot ryhmittäytyivät matkailullisen suuntautumisen osalta neljään ryhmään. Ryhmät erosivat toisistaan merkittävästi lähes kaikkien ryhmittelyssä käytettyjen muuttujien suhteen. Vain ympäröivien kuntien luokittuminen maaseutumaisiksi ei erotellut ryhmiä.

Ryhmään 1 kuului yhteensä 13 kansallispuistoa, joista yksi oli *suotyypin* ja kaksitoista *metsäisen tyyppin* kansallispuistoa. Seitsemän puistoa oli palvelutasoltaan *matalan*, viisi *keskitason* ja vain yksi *korkean palvelutason* puistoa. Näitä 13 puistoa ympäröi yhteensä 22 kuntaa. 11 näistä kunnista oli matkailulliselta suuntautumiseltaan *maisema-loma-asutus-kuntia* ja 11 oli *luontomatkailukuntia*. Sosio-ekonomiselta kehitysteeltään yksi kunta kuului *kasvukuntiin*, neljä *maaseutumaisiin kuntiin* ja valtaosa, eli 17 kuntaa kuului *taantuviin kuntiin*. Tämän ryhmän kansallispuistot olivat keski-ikänsä 26 vuotta ja käyntejä puistoissa oli ollut keskimäärin 15 600.

Kuva 2. Kansallispuistojen ryhmät 1–4.
Lähde: Alkuperäinen kartta Metsähallitus 2005.

Taulukko 11. Puisto ja kuntatypologian pohjalta tehdyn ryhmittelyn tulokset.

Puistot: yhteensä, kpl	Puiston luontotyyppi (puistoja, kpl) ¹	Puiston sisäiset palvelut (puistoja, kpl) ²	Ympäröivien kuntien matkailulliset voimavarat -luokka (kuntia ryhmässä, kpl) ³	Ympäröivien kuntien sosio-taloudellinen luokka (kuntia ryhmässä, kpl) ⁴	Puiston ikä keskiarvo (keskivirhe)	Käyntimäärä keskiarvo (keskihajonta-keskivirhe)
RYHMÄ 1	S (1)	M (7)	0/11/11/0/0	0/1/4/17	26	15 615
Helvetinjärvi, Hiidenportti, Isojärvi, Leivonmäki, Patvin-suo, Petkeljärvi, Pyhä-Häkki, Riisitunturi, Rokua, Salama-järvi, Seitsemisen, Syöte, Tiilikkejärvi: yhteensä 13	M (12)	Ke (5) Ko (1)	(22)	(22)	(4,14)	(3 117)
RYHMÄ 2	S (5)	M (5)	0/10/0/4/18	10/14/8/0	22	24 900
Itäinen Suomenlahti, Kauhaneva-Pohjankangas, Kurjenrahka, Lauhanvuori, Linnansaari, Liesjärvi, Nuukio, Puurijärvi-Isosuo, Torronsuo, Valkmusa: yhteensä 10	M (3) V (2)	Ke (5)	(32)	(32)	(4,86)	(8 657)
RYHMÄ 3	V (2)	Ko (6)	7/2/7/0/0	2/1/0/13	45	127 826
Lemmenjoki, Koli, Oulanka, Pallas-Yllästunturi, Pyhä-Luosto, Urho Kekkosen kansallispuisto: yhteensä 6	T (4)		(16)	(16)	(9,11)	(29 088)
RYHMÄ 4	V (6)	M (1)	0/14/0/1/0	3/1/4/7	7	31 033
Kolovesi, Perämeri, Päijänne, Repovesi, Saaristomeri, Tammisaaren saaristo: yhteensä 6		Ke (5)	(15)	(15)	(2,68)	(13 414)

¹S=suo; M=metsä; V=vesistö/maisema; T=tunturi/maisema

²M=Matala; Ke=Keskitaso; Ko=Korkea

³ – Loma-asutuksen ja matkailupalvelujen kunta
 – Maisema-loma-asutuskunta
 – Luontomatkailukunta
 – Kulttuurihistoriallinen kunta
 – Ei matkailullista suuntautumista -kunta

⁴ – Kaupunkimainen kunta
 – Kasvukunta
 – Maaseutumainen kunta
 – Taantuva kunta

Toiseen ryhmään kuuluvat 10 kansallispuistoa jakautuivat luontotyyppien perusteella melko taiseesti *suo-, metsä- ja vesi-maisemaluokkien* puistoihin. Kansallispuistojen palvelutarjonta oli matalaa tai keskimääräistä tasoa. Valtaosalla ympäröivistä kunnista *ei ollut matkailullista suuntautumista* tai ne olivat *loma-asutuskuntia*. Kunnat olivat pääosin joko *kaupunkimaisia* tai *kasvukuntia*. Mukana oli muutamia *maaseutumaisia kuntia* mutta ei *taantuvia kuntia*. Puistot olivat iältään nuoria (ka 22 vuotta) mutta käyntimäärä oli jo kohtuullisella tasolla.

Kolmanteen ryhmään kuuluvat kuusi kansallispuistoa olivat valtaosin *tunturipuistoja*, mukana kaksi *vesi- ja maisemapuistoa*. Näissä puistoissa matkailua suosivia luonnonoloja tuki korkean tason palvelutarjonta. Puistot sijaitsivat kunnissa, jotka olivat luontomatkailullisesti tai loma-asutukseen että luontomatkailuun suuntautuneita. Puistot olivat iältään keskimääräistä vanhempia keski-ikä ollessa 45 vuotta ja niiden käyntimäärä olivat erittäin korkealla tasolla. Ympäristökunnat luokituvat valtaosin *taantuviksi kunniksi*.

Neljänteen ryhmään kuuluvat kuusi puistoa olivat *vesi-maisemapuistoja*, joissa oli joko matala tai keskitason palvelutarjonta. Kansallispuistoja ympäröivät *loma-asutuskunnat*, jotka olivat useimmin *taantuvia* tai *maaseutumaisia*. Nämä puistot olivat varsin nuoria, mutta käyntimäärä oli jo melko korkealla tasolla.

6 Johtopäätökset

Tutkimuksessa tarkasteltiin kansallispuistojen ja niitä ympäröivien kuntien ominaisuuksia. Taavoitteena oli luokitella toisaalta Suomen kansallispuistot niiden luonto-ominaisuuksien ja virkistyspalvelutarjonnan, ja toisaalta niitä ympäröivät kunnat niiden matkailupalvelutarjonnan, maaseutu ympäristön ominaisuuksien ja matkailun vetovoimatekijöiden ja sosio-taloudellisen kehitystason perusteella. Tutkimuksessa voitiin identifioida neljä kansallispuistoryhmää, jotka olivat samankaltaisia luonnon vetovoimatekijöiltään ja virkistyspalveluiltaan, ja joita yhdisti ympäröivien kuntien matkailun voimavarojen samankaltaisuus.

Kansallispuistot luokiteltiin luonnonolosuhteisiin perustuen neljään ryhmään, joista ensimmäistä määrittä *suo*, toista alueen *metsäisyys*, kolmatta *vesi* ja *maisema* sekä neljättä *tunturi* ja *maisema*. Kansallispuiston sisällä olevien virkistyspalvelujen mukaan kansallispuistot luokiteltiin edelleen matalan, keskitason ja korkean palvelutason kansallispuistoihin. Palvelutasoltaan korkeimpaan luokkaan luokiteltui seitsemän puistoa, keskitasoiseen 15 puistoa ja matalaan ryhmään luokiteltui 13 kansallispuistoa.

Kansallispuistojen luokittelujen perusteella havaittiin, että luonnonolosuhteiltaan vetovoimaisimmat puistot ovat myös parhaiten varustettuja virkistys- ja matkailukäyttöä varten. Luonto-ominaisuuksiltaan monipuolisissa hyvin varustetuissa puistoissa myös käyntimäärät olivat korkeita ja luonnonoloiltaan yksipuolisemmissa ja heikommin varustetuissa puistoissa myös käyntimäärät olivat vastaavasti alhaisemmat.

Kansallispuistoja ympäröivät kunnat luokiteltiin matkailun voimavarojen eli matkailupalvelujen tarjonnan ja maaseutuvetovoiman perusteella viiteen ryhmään. Ryhmät olivat *loma-asutuskunnat*, *luontomatkailejakunnat*, *kulttuuri-historialliset kunnat*, *loma-asutuksen* ja *matkailupalvelujen kunnat* sekä *kunnat, joilla ei ollut matkailullista suuntautumista*. Sosio-taloudellisen kehityksen perusteella kunnat luokiteltiin edelleen *kaupunkimaisiin*, *kasvu-*, *maaseutu-* ja *taantuviin kuntiin*.

Kansallispuistot ryhmiteltiin kaikkien edellä esitettyjen luokitusten perusteella neljään ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuului yhteensä 13 pääosin Etelä-Suomen metsäistä puistoa. Puistoja ympäröi *loma-asutus-* ja *luontomatkailejakunnat*, jotka olivat pääosin sosiaalitaloudelliselta kehitystasoltaan taantuvia. Koska puistot sijaitsivat suurelta osin *taantuvissa kunnissa* ja puistojen virkistyspalvelutarjonta oli vähäistä tai keskitasoa, ovat kansallispuistot tulevaisuudessa matkailun kehittämisen kannalta kiinnostavia. Kansallispuistojen palvelutarjontaa kehittämällä voidaan mahdollisesti nostaa käyntimääriä ja lisätä samalla matkailupalvelujen kysyntää myös ympäröivällä maaseudulla. Tähän ensimmäiseen ryhmään kuuluvissa kansallispuistoissa ja kunnissa on potentiaalia kasvavalle matkailulle. Kuitenkin on epätodennäköistä, että kasvavankaan matkailun seurauksena ei ympäröivissä kunnissa tapahtuisi merkittäviä sosiaalitaloudellisia muutoksia, ainakaan nopeasti.

Toiseen ryhmään kuuluvat kansallispuistot kuuluivat *suo-*, *metsä-* ja *vesi-maisemapuistoihin*. Puistojen virkistyspalvelutarjonta oli matalaa tai keskimääräistä tasoa. Valtaosalla ympäröivistä

kunnista ei ollut matkailullista suuntautumista tai ne ovat loma-asutuspainotteisia kuntia. Kunnat olivat pääosin joko *kaupunkimaisia* tai *kasvukuntia*. Näiden puistojen palveluiden kehittämisen tavoitteena on kasvavan käyntimäärän hallinta ja ohjaaminen. Matkailijoiden tuoma lisätulo on näille *kaupunkimaisille kunnille* ja *kasvukunnille* merkitykseltään todennäköisesti vähäistä.

Kolmanteen ryhmään kuuluvat kuusi kansallispuistoa olivat valtaosin *tunturipuistoja*. Näissä puistoissa oli korkean tason virkistyspalvelutarjonta. Puistot sijaitsivat kunnissa, jotka olivat *loma-asutukseen* ja *luontomatkailuun* suuntautuneita. Näissä puistoissa matkailun kehittämisen kaikki edellytykset ovat kunnossa, mutta se ei ole riittänyt nostamaan puistoja ympäröiviä kuntia *kasvukunniksi*. Toisin sanoen matkailun vaikutukset eivät ainakaan kuntatasolla ole vielä havaittavissa. Pelkästään matkailun kehittyminen ei ole riittänyt maaseutualueiden taantumiskiirteen lopettamiseen (Kauppila 2000, 2001), mutta on voinut hidastaa sitä (Eisto 2004).

Neljänteen ryhmään kuuluvat kuusi puistoa olivat *vesi-maisemapuistoja*, joissa oli joko matala tai keskitason virkistyspalvelutarjonta. Puistoja ympäröivät *loma-asutuskunnat*, jotka olivat useimmin *taantuvia* tai *maaseutumaisia*. Nämä puistot olivat varsin nuoria, mutta käyntimäärä oli jo melko korkealla tasolla. Virkistyspalvelutarjontaa kehittämällä ja erityisesti suuntaamalla sitä ympäröivien kuntien loma-asukkaille kansallispuistoilla on mahdollisuuksia kasvattaa käyntimääriä. Koska suuri osa ympäröivistä kunnista oli taantuvia, on matkailun kehityssyys terve tullut. Kuntien kehityssuunnan kääntyminen kansallispuistoihin pohjaavalla matkailulla on kuitenkin epätodennäköistä tai ainakin muutos on hidasta tai vähäistä.

Kun kansallispuistojen kehityksessä ja kehittämisessä on myös paljon historiallista eriaikaisuutta, on liian yksioikoista käyttää tämäntyyppistä tarkastelua perusteluna sille, ettei esimerkiksi *suopuistoja* kannattaisi kehittää virkistys- ja matkailukohteena. Toteutuneissa käyntimäärissä on kysymys kysynnän ja tarjonnan vuorovaikutuksesta, johon vaikuttavat myös kysyntätekijät. Niitä ei tämän tutkimuksen luokittelussa ole otettu huomioon. Kansallispuiston vetovoimaisuutta voidaan parantaa hyvällä virkistyspalvelutarjonnalla, mutta myös kysyntään vaikuttavat tekijät kuten markkinointi, kohderyhmien tunnistaminen sekä palvelujen kohdistaminen näille ryhmille ovat myös keskeisiä. Toiseksi, on myös nähtävä suojelualueet ensisijaisesti luontoarvojen takia arvokkaina, ja siksi kaikki kansallispuistot eivät voi olla yhtä suuren virkistyskäyttöpaineen kohteena. Kansallispuistoissa kestävän virkistyskäytön määrällinen taso (kapasiteetti) vaihtelee suuresti. Luonnonolosuhteiltaan yksipuolisemmissa ja luontotyypeiltään kulumiselle herkissä sekä pinta-alaltaan pienissä puistoissa tämä kapasiteetti on todennäköisesti huomattavasti pienempi kuin luontoympäristöltään monipuolisissa ja isoissa puistoissa.

Tämän tutkimuksen tapaista kunta- ja kansallispuisto-luokittelua voidaan hyödyntää monenlaiseen arviointiin ja pohdintaan. Esimerkiksi luokittelun avulla voidaan tarkastella onko kansallispuistojen kävijävirroilla vaikutusta kuntien matkailupalvelujen tarjonnan nykytasoon. Näin todennäköisesti on tapahtunut Pohjois-Suomen suurten kansallispuistojen kohdalla, joskin niissäkin matkailupalvelujen kehittyneisyyttä selittävät suurelta osin hiihtomatkailun palvelut. Kansallispuiston aluetaloudellinen ja työllisyysvaikutus voi olla huomattava, kuten tutkimus Pallas-Ounastunturin kansallispuistosta on osoittanut (Huhtala 2006), mutta vaikutus ei välttämättä ole kyllin vahva muuttamaan kuntakehityksen suuntaa. Nykyisellään kansallispuistojen matkailuvirroilla ei näyttäisi olevan ainakaan vahvaa vaikutusta ympäröivien kuntien sosioekonomiseen kehitykseen.

Toiseksi voidaan pohtia voiko kansallispuistojen kehittäminen toimia matkailuvirtoja lisäävästi ja sitä kautta edistää matkailun luomaa kasvusysäystä kunnassa. Toisin sanoen voiko kunnan matkailua kehittää kansallispuiston vetovoiman varaan? Jo tämän tutkimuksen perusteella voidaan

sanoa, että kansallispuistojen palvelutarjonta vaikuttaa kävijävirtoihin, ja sitä kautta potentiaaliin matkailupalvelujen kysyntään myös puiston ulkopuolella.

Tämän tutkimuksen kansallispuiston ympäristöä kuvaavana alueellisena yksikkönä oli kunta. Kuntien pinta-alat, väestömäärät ja luonto-olosuhteet vaihtelevat paljon. Kuntaluokitteluja voidaan käyttää matkailupalveluiden nykyisen tilan ja kehittämistarpeen kuvaamiseen. Niiden avulla voidaan määrittää, millä alueilla matkailun tuoma kehityssysäys olisi erityisen tervetullut kunnan demografiselle kehitykselle. Kunta alueellisena yksikkönä on kuitenkin monin tavoin ongelmallinen. Sen käyttöä puolustaa tilastotietojen saatavuus, sillä useimmat tilastot ovat kuntakohtaisia. Mutta suojelualueiden vaikutusta ympäröivään maaseutuun on tämän tutkimuksen perusteella todennäköisesti parempi tarkastella pienemmässä mittakaavassa. Ruunan retkeilyalueen sosiaalisia vaikutuksia arvioinut Eisto (2004) on todennut, että Ruunaan alueen kylät olisivat autoituneet ilman perustettua valtion retkeilyaluetta. Ruunaan retkeilyalueen vaikutus koko Lieksan kunnan kehitykseen on todennäköisesti vasta alullaan noin 15 toimintavuoden jälkeen. Seuraavassa vaiheessa onkin suojelualueiden sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia maaseudun elinvoimaisuuteen tutkittava lähialueiden (kylien) näkökulmasta.

Kirjallisuusviitteet

- Ananda, J. & Herath, G. 2002. Assessment of wilderness quality using the Analytic Hierachy Process. *Tourism Economics* 8: 189-206
- Clark, R. N. & Stankey, G. H. 1979. The recreation opportunity spectrum: A framework for planning, management, and research. The Forest Service of the U.S. Department of Agriculture. General Technical Report. 32 s.
- Clawson, M. & Knetsch, J.L. 1966. The Economics of Outdoor Recreation. Published for Resources for future, Inc. by The John Hopkins University Press, 4. paperback printing, 328 s.
- Cocklin, C., Harte, M. & Hay, J. 1990. Resource Assessment for Recreation and Tourism: a New Zealand Example. *Landscape and Urban Planning* 19: 291-202.
- Deng, J., King, B. & Bauer, T. 2002. Evaluating natural attractions for tourism. *Annals of Tourism Research* 29: 422-438.
- Donnert K. & Light, D. 1996. Capitalizing on location and heritage: Tourism and economic regeneration in Argentiere La Bessee, High French Alps. Teoksessa: Harrisson L.C. Husbands, W. (toim.). Practicing responsible tourism. International case studies in tourism planning, policy and development. 193–215. John Wiley. Toronto.
- Driver, B.L., Brown, P.J., Stankey, G.H. & Gregoire, T.G. 1987. The ROS Planning System: Evolution, basic concepts, and research needed. *Leisure Sciences* 9: 201-212.
- Eagles, P.F.J. 2004. Trends Affecting Tourism in Protected Areas. Julkaisussa: Sievänen, T., Erkkonen, J., Jokimäki, J., Saarinen, J., Tuulentie, S. & Virtanen, E. (toim.). Policies, methods and tools for visitor management – proceedings of the second International Conference on Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas, June 16–20, 2004, Rovaniemi, Finland. Saatavilla: <<http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2004/mwp002.htm>>.
- Eagles, P.F.J. & McCool, S.F. 2002. Tourism in National Parks and Protected Areas: planning and management. CABI Publishing, New York. 320 s.
- Eisto, I. 2004. Metsien oikeudenmukaisen monikäytön mahdollisuus. Julkaisussa: Lehtinen, A. ja Rannikko, P. (toim.). Leipäpuusta arvopaperia. Kustannusosakeyhtiö Metsälehti, Hämeenlinna. s. 173-195.
- Elands, B. & Lengkeek, J. 2000. Typical Tourists. Research into the theoretical and methodological foundations of a typology of tourism and recreation experiences. *Mansholt studies* 21.
- Erkkonen, J. & Sievänen, T. 2002. Standardisation of Visitor Surveys- Experiences from Finland. Julkaisussa: Arnberger, A., Brandenburg, C., and Muhar, A. (eds.) Monitoring and Management of Visitor

- Flows in Recreational and Protected Areas. MMV-Conference Proceedings January 30-February 02, 2002, Bodenkultur University Vienna, Austria, s. 252-257.
- Formica, S. 2002. Measuring destination attractiveness: A proposed framework. *Journal of American Academy of Business*, Cambridge 1(2): 350-355.
- Getz, D. 1981. Tourism and Rural Settlement Policy. *Scottish Geographical Magazine* 97:3, 158-168.
- Gilg A.W. 1991. Switzerland: structural change within stability. Teoksessa: Williams A.M. & Shaw, G. (toim.): *Tourism & economic development: Western European experiences*. 130-151. Belhaven. London.
- Gonnermann Jr., M.E., Lutz, G.M., Ingram, S. & Stoeber, S. 2001. Survey of Iowa State Park and Recreation Area Users. Center for Social and Behavioral Research, University of Northern Iowa. 130 p. Saatavilla: <http://www.csbs.uni.edu/dept/csbr/new/reports/DNR_Park_User_Report-2001.pdf>.
- Gunn, C.A. 2002. *Tourism planning: Basics, Concepts, Cases*. 442 s. 4. painos. Routledge, New York
- Haatanen, P. 1992. Suomalaisen hyvinvointivaltion kehitys. Julkaisussa: Riihinen, O. (toim.) *Suomi 2017*. SITRA:n julkaisusarja 123.
- Hahtola, K. 1973. The rationale of decision making by forest owners. *Acta Forestalia Fennica* 152.
- Hanink, D. M. & White, K. 1999. Distance effects in the demand for wildland recreational services: the case of national parks in the United States. *Environment and Planning* 31: 477-492.
- Horne, P., Sievänen, T., Alenius, V., Iisalo, H., & Friman, T. 1998. Kävijälaskentaopas. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja, Sarja B, 45. 68 s.
- Huhtala, M. 2006. Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kävijöiden rahankäyttö ja sen paikallistaloudelliset vaikutukset. Metlan työraportteja / Working Papers of the Finnish Forest Research Institute 35. 75 s. ISBN -13: 978-951-40-2014-8 (PDF), ISBN -10: 951-40-2014-6 (PDF). Saatavilla: <<http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2006/mwp035.htm>>.
- Huhtala, M., Takku, A., Pouta, E. & Ovaskainen, V. 2004. Matkakohteen valintaan vaikuttavat tekijät Pohjois-Suomen retkeily- ja hiihtomatkoilla. *Terra* 116 (4): 241-253.
- Johnston R. J. 1978. *Multivariate Statistical Analysis in Geography*. Longman Group Limited, London. 280 s.
- Järveläinen, V.-P. 1971. Factors influencing silvicultural activity. *Communiaciones Instituti Forestalis Fenniae* 73.2.
- Järviluoma, J. 1993. Paikallisväestön asennoituminen matkailuun ja seurausvaikutuksiin-katsaus aikaisempiin tutkimuksiin. Teoksessa: Aho, S. (toim.) *Matkailun teoretisoiva tutkimus Suomessa 1991*. Rovaniemellä 22.-23.5.1991 pidetyn tutkijasymposiumin raportti. Oulun yliopisto. Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. 1993.
- Järviluoma, J. 1997. Matkailu kehittämisen välineenä paikallisväestön elinkeinomurroksessa: tapaus Kolari. Teoksessa: Aho, S., Ilola, H. & Järviluoma, J. (toim.): *Matkailu ja kehitys*. Lapin yliopiston matkailun julkaisuja B 2, 128-139.
- Kainulainen, S., Rintala, T. & Heikkilä, M. 2001. Hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen 1990 - luvun Suomessa. *Stakes. Tutkimuksia* 114.
- Kariel H.G. 1998. Socio-cultural impacts of tourism in the Austrian Alps. *Mountain Research and Development* 9:1 59-70.
- Kariel, H.G. & Kariel P. 1992. Socio-cultural impacts of tourism: An example from the Austrian Alps. *Geografiska Annaler* 64: 1, 1-16.
- Karvonen, S. & Rintala, T. 2005. Suomi pirstaleina? - Hyvinvoinnin alueelliset erot 2000-luvulla. *Maaseudun uusi aika* 13 (2): 5-20.
- Kauppila, P. 2000. Aluekehitys ja matkailu- tapaustutkimus eräistä Pohjois-Suomen seutukunnista vuosina 1988-1997. *Nordia Tiedonantoja* 1/2000. 44 s.
- Kauppila, P. 2001. Matkailun aluetaloudelliset vaikutukset: pohjoismaisen mallin matkailijatutkimukset, Naturpolis Kuusamo, koulutus- ja kehittämisspalvelut, tutkimuksia 3/2001. 118 s.
- Kauppila, P. 2004. Matkailukeskusten kehitysprosessi ja rooli aluekehityksessä paikallistasolla: esimerkkinä Levi, Ruka, Saariselkä ja Ylläs. *Geographical Publications*. Volume 33:1. Nordia. 260 s.
- Keränen, H. 2004. Maaseudun aluerakenteen muutos 1990-2002. Oulun yliopisto. Kajaanin kehittämiskeskus. Aikuiskoulutus- ja aluekehitysyksikkö. REDEC Kajaani Working Papers 48. 128 s.

- Keränen, H., Malinen, P. & Aulaskari, O. 2000. Suomen maaseututyypit. Suomen Aluetutkimus FAR, Selvityksiä 20.
- Koskela, T., Pouta, E., Sievänen, T. & Horne, P. 2002. Valtion alueiden virkistyskäyttö. Julkaisussa: Saari-
nen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto matkailukohteena: virkistystä ja elämyksiä luonnosta. Metsän-
tutkimuslaitoksen tiedonantoja 866: 109-119.
- Kuitunen, J. & Siirilä, S. 1985. Elinympäristöt - hyvinvointi -aluepolitiikka. Tampereen yliopisto, aluetie-
teenlaitos B36.
- Loomis, J. 2004. How bison and elk populations impact park visitation: A comparison of results from a
survey and a historic visitation regression model. *Society and Natural Resources* 17: 941-949.
- Machlis, G. E. & Field, R.D. 2000. (eds.) *National Parks and Rural Development: Practice and Policy in the
United States*. Island Press, Washington. 323 s.
- Metsähallitus 2002. Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet. Metsähallituksen luonnonsuojelualueiden
tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B, nro 63. 47
s. Saatavilla: <<http://julkaisut.metsa.fi/julkaisut/pdf/luo/b63.pdf>>.
- Metsähallitus 2004. Kestävän luontomatkailun periaatteet luonnonsuojelualueilla. <[http://www.metsahalli-
tus.fi/print.asp?Section=2026&Item=3187](http://www.metsahalli-
tus.fi/print.asp?Section=2026&Item=3187)>, haettu 20.9.2007.
- Metsähallitus 2006. Martti Aarnion antama tieto sähköpostilla 30.5.2006.
- Metsähallitus 2007a. Muut suojelualueet. <<http://www.luontoon.fi/page.asp?Section=511>>, haettu
20.11.2007.
- Metsähallitus 2007b. Liisa Kajalan antama tieto sähköpostilla 20.2.2007.
- Mills, A.S. & Westover, T.N. 1987. Structural differentiation. A determinant of Park Popularity. *Annals of
Tourism Research* 14: 486-498.
- Myrdal, G. 1957. *Economic theory and under-developed regions*. London: Duckworth.
- Niemi, J. & Ahlstedt J. 2005. Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2005 –kymmenen vuotta Euroopan
unionissa. MTT Taloustutkimus. Julkaisuja 105. 84 s.
- Nivalainen, S. Haapanen, M. 2002. Ikääntyvä ja keskittyvä Suomi. Kaupunkien, maaseudun ja vuorovaiku-
tusalueiden väestökehitys 1875-2030. Aluekeskus- ja kaupunkipolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 1/02.
- Ohjelma luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi. 2002. *Suomen ympäristö* 535. 48 s.
- Paloniemi, R., Massa, I. ja Tikka, P. 2006. Metsänomistajat ja virallinen luonnonsuojelu. *Maaseudun uusia
aika* 14 (3): 5-20.
- Palttila, Y. & Niemi, E. 1999. Suomen maaseutu EU-kauden alussa - Maaseutuindikaattorit. Tilastokeskus.
Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä. Maa- ja metsätalousministeriö. Katsauksia 1999/2. 182 s.
- Pearce, P.L., Moscardo, G. & Ross, G. 1996. *Tourism Community Relationships*. Oxford: Pergamon.
- Pendelton, L.H. 1994. Environmental Quality and Recreation Demand in a Caribbean Reef. *Coastal Man-
agement* 22: 399-404.
- Pouta, E. & Sievänen, T. 2001. Luonnon virkistyskäytön kysyntätutkimuksen tulokset - Kuinka suomalaiset
ulkoilevat? Julkaisussa: Sievänen, T. (toim.) Luonnon virkistyskäyttö 2000. Metsätutkimuslaitoksen
tiedonantoja 802. s. 32-76.
- Pouta, E. & Sievänen, T. 2002. Eteläsuomalaiset luontomatkailijat ja luontomatkojen suuntautuminen. *Ter-
ra* 114 (3): 149-156.
- Pouta, E., Sievänen, T. & Neuvonen, M. 2004. Virkistyskäyttöön varattujen valtion alueiden käyttäjät ja
käytön määrä eri väestöryhmissä. *Metsätieteen aikakauskirja* 2/2004: 193-206.
- Priskin, J. 2001. Assessment of natural resources for nature-based tourism: the case of the Central Coast
region of Western Australia. *Tourism Management* 22: 637-648.
- Rauhala, J., Erkkonen, J. & Iisalo, H. 2002. Standardisation of Visitor Counting - Experiences from Fin-
land, 258-263. Julkaisussa: Arnberger, A., Brandenburg, C. & Muhar, A. 2002. Conference Proceedings
Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas. Bodenkultur Uni-
versity Vienna, Austria, January 30- February 02, 2002.
- Riihinen, O. 1965. Teollistuvan yhteiskunnan alueellinen erilaistuneisuus. Porvoo: WSOY
- Rogers, E. 1968. *Diffusion of innovations*. New York.

- Selby, J.A. 1980. Field afforestation in Finland and its regional variations. *Communicationes Instituti Forestalis Fenniae* 99.1.
- Sievänen, T. 2001. Kansallispuistojenkävijätyypit. Julkaisussa: Järviluoma, J. ja Saarinen, J. (toim.) 2001. Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 796: 77-86.
- Siirilä, S., Hautamäki, L., Kuitumen, J. & Keski-Petäjä, T. 1988. Hyvinvoinnin alueelliset erot Suomessa. Tampereen yliopisto, Yhdyskuntatieteen laitoksen julkaisut, Saja-B, 47. 78s.
- Sokka, K. 2006. Vieraskirjamerkintöjä Nuuksion ja Linnansaaren kansallispuistoissa sekä Käsivarren erämaassa. *Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A*, 159. 77 s.
Saatavilla: <<http://julkaisut.metsa.fi/julkaisut/pdf/luo/a159.pdf>>.
- Tauriainen, J. & Koivula, S. 1973. The conditions in and problems of rural depopulation areas. *Official Statistics of Finland Special Social Studies XXXXII:33*.
- Tönnies, F. 1957. *Community and society. (Gemeinschaft und Gesellschaft translated and edited by C. P. Loomis)*. East Lansing: The Michigan State University Press.
- Varmola, R. 1987. Maaseutukuntien luokittelu. Pellervo-Seuran Markkinatutkimuslaitos, Raportteja ja Artikkeleita 20.
- Vuoristo, K-V. 1998. *Matkailun muodot*. WSOY. Porvoo. 251 p.
- Zimmermann, F.M. 1995. The Alpine Region : regional restructuring opportunities and constrains in a fragile environment. *teksessä: Montanari, A. & Williams A.M. (toim.). European tourism.regions, spaces and restructuring*, 19–40. John Wiley.Chichester.

Liite 1a. Ryhmittelyssä käytetyt muuttujat

Taulukko. Kansallispuistojen ryhmittelyssä käytetyt muuttujat (luonnonolot ja puiston palvelut).

Muuttuja	Tarkennus	Lähde
vesi	Onko vesi puiston olennaisin luontoelementti, kyllä/ei	luontoon.fi-sivusto
suo	Onko suo puiston olennaisin luontoelementti, kyllä/ei	luontoon.fi-sivusto
tunturi	Onko tunturi puiston olennaisin luontoelementti, kyllä/ei	luontoon.fi-sivusto
maisemak	Sijaitseeko puiston alueella kansallis-maisemaa tai valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita, kyllä/ei	Perustietoa Metsähallituksen hallinnoimista suojelualueista -moniste (julkaisematon)
luontot	Kansallispuiston alueella esiintyvät luontotyypit, lkm	Perustietoa Metsähallituksen hallinnoimista suojelualueista -moniste (julkaisematon)
pinta-ala	Kansallispuiston pinta-ala, km ²	luontoon.fi-sivusto
polut	Merkityt reitit, km	Tieto alueilta (puistonhoitaja, puistomestari tai vastaava)
tulip	Tulipaikat ja keittokatokset, lkm	luontoon.fi-sivusto
rakennus	Kämpät, majoitus- ja autiotupa-rakennukset, lkm	Reiska
harrsum1 harrsum2 harrsum3	Harrastusmahdollisuudet, lkm - harrsum1 summa kaikista harrastusmahdollisuuksista - harrsum2* - harrsum3**	luontoon.fi-sivusto
tupa	Luontokeskus/-tupa, on/ei	luontoon.fi-sivusto
vuode	Vuodepaikat, lkm	Tilastokeskuksen Matkailutilasto 2004
ohjelmap	Ohjelmalveluyritykset, lkm	Turistimatkailu, http://www.lomasuomi.fi/ (harrastelomat), http://www.bbm.fi/e-haku/haku.php?order=alpha
ulkoilur	Merkittävät ulkoilureitit, lkm	Suomen retkeilyopas (2003). Edita & Metsähallitus. 390 s. Helsinki
ateriap	Ateriapalveluyritykset, lkm	Tilastokeskuksen yritys- ja toimipaikkarekisteri
kulthis	Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset kohteet	Rakennettu kulttuuriympäristö, valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. 278 s. Helsinki 1993
tapahtuma	Toistuvat tapahtumat	Turistimatkailu 2003-2004 Suomen matkailu-opas. Edita. 537 s. Helsinki. http://www.makupalat.fi/music3.htm (festarit, tapahtumat)

* Summa koostuu käyntikertojen kanssa eniten korreloivista harrastuksista. Näitä ovat mahdollisuus tutustua luontopolkuun, kalastaa, ratsastaa, kiipeillä kalliolla tai jäällä, pyöräillä, tehdä erävaelluksia kävelen, hiihtää ladulla ja lumikenkäillä. Lisäsimme joukkoon myös harrastusmahdollisuuden purjehtia tai ajaa moottoriveneellä. Tällä haluttiin korostaa sitä, että puistoissa, joissa vesi on tärkeä elementti, voi palvelutaso olla korkea, vaikka esimerkiksi merkittyjen reittien määrä on pieni.

** Etelä-Suomen osalta eniten korreloivat harrastukset ovat mahdollisuus kalastaa, kiipeillä kalliolla tai jäällä, ratsastaa, hiihtää ladulla, purjehtia tai ajaa moottoriveneellä.

Liite 1b. Kuntien sosio-taloudellisessa luokittelussa käytetyt muuttujat

Yleistä kehitystä kuvaavat muuttujat

(Muuttujat kuvaavat alueiden taloudellista ja demografista elinvoimaisuutta)

- Alle 15-vuotiaiden osuus väestöstä, % (2000)
- Yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä, % (2000)
- Työikäisen väestön (15-64 v.) osuus, % (2000)
- Valtion tuki asukasta kohden, € (2000)
- Huoltosuhde (2000)
- Alueen pysyvä väestö 2003
- Alueen pysyvä väestö 1990
- Väestön muutos 1990–2003 (1990=100)
- Väestön muutos 2003–2004 (2003=100)
- Väestön tiheys asuk./km² (2000)
- Työttömyys, % (2000)
- Ammatillinen koulutus, % (2000)
- Korkeammin koulutettujen osuus, % (2000)
- Keskimääräiset tulot palkansaajaa kohti, €
- Maaseutumaisuuden aste
- Kaupunkiväestön (taajamassa asuvan) osuus väestöstä, % (2000)
- Etäisyys maakuntakeskukseen, km
- Kesämökkien lkm./1000 as.

Talouden yleistä rakennetta kuvaavat muuttujat

- Työssäkäyvän väestön osuus alkutuotannossa, % (2000)
- Työssäkäyvän väestön osuus teollisuudessa, % (2000)
- Työssäkäyvän väestön osuus palvelualoilla, % (2000)
- Pendelöivän väestön osuus työssäkäyvästä väestöstä, % (2000)
- Työpaikkojen lukumäärä/1000 asukasta
- Liikevaihto/työpaikka
- Liikevaihto/työntekijä
- Asukkaiden lkm/Huoltoasemat/asukkaiden lkm
- Asukkaiden lkm/Ravintolat ja kahvilat/asukkaiden lkm
- Hotellivuoteiden lkm/1000 asukasta (2000)

Talouden rakennetta – maan käyttöä – kuvaavat muuttujat

- Kunnan maapinta-ala
- Vesistöjen osuus, %
- Metsien osuus maapinta-alasta VMI8, %
- Metsien osuus maapinta-alasta VMI9
- Peltopinta-alan osuus (2003)
- Peltojen osuuden muutos 1990–2000 (1990=100)

Talouden rakennetta – maataloutta – kuvaavat muuttujat

- Tilojen lukumäärän muutos 1990–2000 (1990=100)
- Maatilan keskim. peltopinta-ala ha (2000)
- Viljatilojen osuus, % (2000)
- Maitotilojen osuus, % (2000)
- Sikatilojen osuus, % (2000)
- Siipikarjatilojen osuus, % (2000)
- Muiden kasvinviljelytilojen osuus, % (2000)
- Muiden eläintilojen osuus, % (2000)
- Luomutilojen osuus, % (2000)
- Maataloustyöyksiköt (AWU)/maatila (2000)
- Maatalous väestön keski-ikä v. (2000)
- Naisten osuus maatalouden väestöstä, % (2000)
- Keskim. maataloustulot (verotuksessa) (2000)

Liite 2. Kansallispuistot ja niitä ympäröivien kuntien luokitus

	Kaupunki- mainen	Kasvualueet	Maaseutu- maiset	Taantuvat	Yhteenveto
31 Tammisaaren saaristo	Tammisaari				Kaupunki
18 Perämeri	Kemi Tornio				
35 Valkmusa	Kotka	Pyhtää			Kaupunki + kasvu
8 Kurjenrahka	Turku	Aura Lemu Masku Mynämäki Nousiainen Vahto	Pöytyä Yläne		Kaupunki + kasvu + maaseutu
4 It. Suomenlahti	Kotka	Pyhtää Hamina	Virolahti		
12 Liesjärvi	Karkkila	Tammela	Somero		
13 Linnansaari	Varkaus Savonlinna		Rantasalmi		Kaupunki + maaseutualue
20 Puurijärvi- Isosuo	Huittinen Äetsä		Kokemäki		
5 Kauhaneva P.kangas	Kauhajoki		Karvia		
9 Lauhanvuori	Kauhajoki		Isojoki		
11 Lemmenjoki	Inari			Kittilä	Kaupunki + taantuva alue
34 Urho Kekkonen	Inari			Savukoski, Sodankylä	
14 Nuuksio		Espoo Kirkkonummi Vihti			Kasvu
33 Torronsuo		Tammela			
26 Rokua		Muhos		Utajärvi Vaala	Kasvu + taantuva
6 Koli		Kontiolahti		Liekka, Eno	
24 Repovesi		Valkeala		Mäntyharju	
29 Seitseminen			Ikaalinen Kuru		Maaseutu
21 Pyhä-Häkki			Saarijärvi		
27 Saaristomeri			Houtskari Korpoo Nauvo	Dragsfjärd	Maaseutu + taantuva
23 Päijänne			Asikkala	Padasjoki, Sysmä	
28 Salamajärvi			Perho	Kivijärvi, Kinnula	
1 Helvetinjärvi				Ruovesi	Taantuva
2 Hiidenportti				Sotkamo	
3 Isojärvi				Kuhmoinen	
7 Kolovesi				Enonkoski, Heinävesi Savonranta	

Liite 2. Jatkoa

	Kaupunki- mainen	Kasvualueet	Maaseutu- maisiet	Taantuvat	Yhteenveto
10 Leivonmäki				Leivonmäki	
17 Patvinsuo				Liekka, Ilomantsi	
19 Petkeljärvi				Ilomantsi	
32 Tiilikkejärvi				Rautavaara, Sotkamo	
15 Oulanka				Kuusamo, Salla	
16 Pallas-Yllästun- turi				Enontekiö, Kittilä Muonio, Kolari	
22 Pyhätunturi				Pelkosenniemi Kemijärvi	
25 Riisitunturi				Posio	
30 Syöte				Posio, Pudasjärvi Taivalkoski	
Vertailukunnat	Eura	Halikko	Jaala, Kemiö Nummi-Pusula Perniö Polvijärvi Pulkkila Utsjoki	Hartola, Paltamo Parkano, Sulkava Pello	

Liite 3. Kansallispuistotyypit ja niitä ympäröivien kuntien luokitukset

Kansallispuisto		Kunnan sosio-taloudellinen luokitus			
Kansallispuiston tyyppi ja palvelutaso	K-puiston nimi	Kaupunkimaiset kunnat	Kasvukunnat	Maaseutumaiset kunnat	Taantuvat kunnat
Suo: keskinkertainen	Patvinsuo				Liekksa, Ilomantsi
Suo: matala	Kurjenrahka Torransuo Kauhanneva- Pohjankangas Puurijärvi-Isosuo Valkmusa	Turku Kauhajoki Huittinen, Äetsä Kotka	Aura, Lemu, Masku, Mynä- mäki, Nousiai- nen, Vahto Tammela Pyhtää	Pöytyä, Yläne Karvia Kokemäki	
Metsäisyys: korkea	Syöte				Pudasjärvi, Taival- koski, Posio
Metsäisyys: keski- taso	Nuoksio Seitseminen Lauhanvuori Rokua Liesjärvi Isojärvi Salamajärvi	Kauhajoki Karkkila	Espoo, Vihti, Kirkkonummi Muhos Tammela	Ikaalinen, Kuru Isojoki Somero Perho	Utajärvi, Vaala Kuhmoinen Kivijärvi, Kinnula
Metsäisyys: matala	Helvetinjärvi Petkeljärvi Pyhä-Häkki Hiidenportti Riisitunturi Tiilikajärvi Leivonmäki			Saarijärvi	Ruovesi Ilomantsi Sotkamo Posio Rautavaara, Sotkamo Leivonmäki
Vesi & maisema: korkea	Oulanka Koli		Kontiolahti		Kuusamo, Salla Eno, Lieksa
Vesi & maisema: keskitaso	Linnansaari Saaristomeri Repovesi Tammisaaren saaristo Itäinen Suomenl. Päijänne Kolovesi	Varkaus, Sa- vonlinna Tammisaari Kotka	Valkeala Pyhtää, Ha- mina	Rantasalmi Houtskari, Nauvo, Korppoo Virolahti Asikkala	Dragsfjärd Mäntyharju Padasjoki, Sysmä Enonkoski, Heinä- vesi, Savonranta
Vesi & maisema: matala	Perämeri	Kemi, Tornio			
Tunturi & maisema: korkea	Pallas-Yllästunturi UKK Pyhä-Luosto Lemmenjoki	Inari Inari			Kittilä, Muonio, Kolari Enontekiö Sodankylä, Savukoski Pelkosenniemi, Kemijärvi Kittilä

Liite 4. Kansallispuistotyypit ja niitä ympäröivien kuntien matkailun voimavarat

Kansallispuisto		Kuntien matkailun voimavarojen mukainen luokitus				
K-puiston luontotyyppi, palvelutaso	K-puiston nimi	Maisema-loma-asutuksen kunta	Luontomatkailukunta	Kulttuuri-historiallinen kunta	Loma-asutuksen ja matkailupalvelujen kunta	Ei matkailullista suuntautumista
Suo: keskitaso	Patvinsuo		Liekka, Ilomantsi			
Suo: matala	Kauhaneva-Pohjankangas Kurjenrahka Puurijärvi-Isosuo Torransuo Valkmusa	Karvia Yläne Tammela Pyhtää		Turku Kotka		Kauhajoki Aura, Lemu, Masku, Mynämäki, Nousiainen, Vahto, Pöytyä Huitinen, Kokemäki, Äetsä
Metsäisyys: korkea	Syöte	Posio	Pudasjärvi, Taivalkoski			
Metsäisyys: keskitaso	Nuuskio Seitseminen Isojärvi Lauhanvuori Liesjärvi Rokua Salamajärvi	Ikaalinen Kuhmoinen Isojoki Tammela Vaala, Utajärvi Kinnula, Kivijärvi, Perho	Kuru Muhos	Espoo		Kirkkonummi, Vihti Kauhajoki Karkkila, Somero
Metsäisyys: matala	Helvetinjärvi Petkeljärvi Hiidenportti Leivonmäki Riisitunturi Pyhä-Häkki Tiilikjärvi	Ruovesi Leivonmäki Posio	Ilomantsi Sotkamo Saarijärvi Rautavaara, Sotkamo			
Vesi & maisema: korkea	Koli Oulanka		Eno, Kontiolahti, Liekka Kuusamo, Salla			
Vesi & maisema: keskitaso	Linnansaari Saaristomeri Itäinen Suomenlahti Kolovesi Päijänne Repovesi Tammisaaren saaristo	Rantasalmi, Savonlinna Dragsfjärd, Houtskari, Nauvo, Korppoo Pyhtää, Virolahti Enonkoski, Heinävesi, Savonranta Asikkala, Padasjoki, Sysmä Mäntyharju, Valkeala		Kotka Tammisaari		Varkaus Hamina
Vesi & maisema: matala	Perämeri	Tornio				Kemi

Liite 4. Jatkoa

Kansallispuisto		Kuntien matkailun voimavarojen mukainen luokitus				
K-puiston luontotyyppi, palvelutaso	K-puiston nimi	Maisema-loma-asutuksen kunta	Luontomatkaillu-kunta	Kulttuuri-historialli-nen kunta	Loma-asu-tuksen ja matkailupal-velujen kunta	Ei matkailullista suuntautumista
Tunturi & maisema: korkea	Lemmenjoki Pallas-Ylläs-tunturi				Inari, Kittilä Enontekiö Kittilä, Kolari, Muonio	
	Pyhä-Luosto UKK	Kemijärvi, Pelkosenniemi	Sodankylä, Savukoski		Inari	